

Daina Bleiere, Dr. hist.

Latvijas Ārpolitikas institūts

Sabiedrības atbalsta nodrošināšana sarunu procesā ar Eiropas Savienību: Austrijas, Somijas un Zviedrijas pieredze

Pētījuma atskaite

Ievads

Latvijas centienus kļūt par Eiropas Savienības dalībvalsti līdz šim ir stimulējuši pārsvarā ārēji faktori, pirmām kārtām, tas, ka integrācija ES un NATO ir dominējošais Centrālās un Austrumeiropas (CAE) postsociālistisko valstu politikas virziens, pie tam sākotnēji šādu politiku izvēlējās reģiona ekonomiski un politiski attīstītākās valstis. Svarīga nozīme bija arī tam, ka Latvija, tāpat kā Baltijas valstis kopumā un arī CAE valstis sāka izstrādāt savu politiku ES jautājumā 90. gadu sākumā, kad Eiropas Savienība atradās Māstrihtas līguma parakstīšanas un aukstā kara beigu un sociālisma sistēmas sabrukuma izsauktajos optimisma uzplūdos. Nedrīkst aizmirst arī, ka Latvijas politiskās vadības apsvērumos būtiska nozīme bija arī drošības faktoram, un tas joprojām ir viens no ļoti svarīgiem argumentiem, ar kuru tiek pamatota nepieciešamība iestāties ES. Nenoliedzami, drošības apsvērumi ir būtisks moments, kas veicina sabiedrības atbalstu integrācijai ES. Tajā pat laikā jautājumā par to, kā dalība ietekmēs valsts suverenitāti, ekonomisko attīstību, iedzīvotāju labklājību pastāv visai dažādi viedokļi.

Tādējādi Latvijas politika ES jautājumā gan tās pirmsākumos, gan lielā mērā joprojām ir politiskās un daļēji administratīvās elites izvirzīta un atbalstīta politika. Pieaugot integrācijas procesu apjomam, aizvien vairāk politiķu un ierēdņu nonāk saskarē ar ES integrāciju un viņu karjeras ir saistītas ar šā procesa sekmīgu attīstību. Nenoliedzami,

šajā politiskās un administratīvās elites daļā atbalsts dalībai Savienībā pieaug. Taču šobrīd ar šīs politiskās elites daļas atbalstu jau ir par maz, lai nodrošinātu sabiedrības pozitīvu attieksmi referendumā. Ņemot vērā to, ka pilsoņu atbalsts ES ir visai svārstīgs¹, kā arī to, ka ES pretinieku skaits pieaug, pie tam viņu argumentācija pilnveidojas un kļūst arvien pārliecinošāka, negatīvs referenduma iznākums ir pilnīgi iespējams, katrā ziņā ar šādu iespēju ir jārēķinās. Savukārt negatīvs referenduma iznākums var izsaukt kā iekšpolitiskus sarežģījumus, liecinot par to, ka starp valsts politisko eliti un sabiedrību pastāv plaisa, tā arī ievērojami pasliktināt valsts starptautisko stāvokli.

Pat tad, ja sabiedrisko domu referenduma laikā izdosies pārliecināt, ka drošības apsvērumi un ilgtermiņa ekonomiskā izaugsme (divi galvenie argumenti, kurus parasti min politiskā elite) ir pietiekami nozīmīgi, lai balsojums būtu pozitīvs, nepārliecinošs referenduma iznākums un sabiedriskās domas negatīvās attieksmes pieaugums pret ES pēcreferenduma periodā ievērojami var apgrūtināt Latvijas iespējas darboties Savienībā. Šāda situācija ir bīstama arī tādā ziņā, ka tā vēl vairāk var paplašināt plaisu starp eliti un sabiedrību, bez tam var veidoties jaunas sadalījuma līnijas, kas gan ir saskatāmas jau tagad – starp to ierēdniecības, uzņēmēju, pašvaldību darbinieku daļu, kas ir iekļāvušies ES integrācijā, un tiem, kas to nav spējuši vai kuriem man bijusi nepieciešamība to darīt, kā arī atšķirības nostājā, kuras nosaka vecums, izglītības līmenis, dzīvesvieta, sociālais stāvoklis un nodarbošanās.

Jāņem vērā arī tas apstāklis, ka “eiroskeptiķi”, kuri līdz šim Latvijā ir bijuši samērā vāji organizēti un pārsvarā margināli, kļūst arvien aktīvāki un labāk argumentē savu nostāju, šajā ziņā balstoties uz līdzīga rakstura kustībām citās kandidātvalstīs un dalībvalstīs un piemērojot to izvirzītos argumentus Latvijas apstākļiem. Populistisko, pret globalizāciju un internacionalizāciju vērsto kustību aktivitātes pieaugums ir vērojams visā Eiropā un nenoliedzami tās atradīs sekotājus arī Latvijā.

¹ Piemēram, sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS pēc Eiropas integrācijas biroja pasūtījuma veikto aptauju dati liecina, ka 1998. gada decembrī 46,6 % aptaujāto Latvijas iedzīvotāju bija gatavi balsot par iestāšanos ES, bet 1999. gada februārī atbalsts ES bija sarucis līdz 36,6 %. Pusgadu vēlāk – 1999. gada augustā tas atkal bija pieaudzis līdz 50,8 %, lai 2000. gada maijā atkal samazinātos līdz 39,7 %. – Eiropas Saeimas Eiropas Savienības informācijas centra izdevums. – 2000. gada 22. jūnijā.

Visu minēto apsvērumu dēļ sabiedrības atbalsta nodrošināšana ir ārkārtīgi svarīga. Lai gan par to tiek runāts samērā daudz un ir arī veikti zināmi pasākumi – izstrādāta sabiedrības informēšanas stratēģija, tiek īstenoti dažādi sabiedrības informēšanas projekti, šo pasākumu efekts nav pārāk liels. Taču varbūt vēl svarīgāk ir tas, ka sabiedrības atbalsta nodrošināšana tiek izprasta pārsvarā tikai kā veiksmīgas informēšanas stratēģijas izstrādāšana un īstenošana. Taču tas ir tikai viens no faktoriem, kas nosaka sabiedrības attieksmi, un tas nav pats svarīgākais. Labāka informētība ir nepieciešama, lai iedzīvotāji apzināti varētu izdarīt izvēli, taču tā negarantē, ka šī izvēle būs par labu dalībai ES. Ir svarīgi identificēt tos faktorus, kas nosaka atbalstu integrācijai politiskajā elitē un sabiedrībā, lai izstrādātu pamatotu un darbotiespējīgu sabiedrības atbalsta nodrošināšanas stratēģiju.

Šajā virzienā būtiska nozīme ir arī salīdzinošiem pētījumiem par valstīm, kas ir iestājušās ES iepriekšējos paplašināšanās viļņos. Pēdējā viļņa valstis ir Austrija, Somija un Zviedrija, kuras kļuva par ES dalībvalstīm 1995. gada 1. janvārī. Protams, šīs valstis laikā, kad tās iesniedza pieteikumu uzņemšanai (un, protams, arī šodien), daudzējādā ziņā atšķīrās no Latvijas. Tās bija valstis ar labi attīstītu tirgus ekonomiku, faktiski ekonomiski jau integrētas ES. Aukstā kara beigas un Padomju Savienības ietekmes mazināšanās un vēlākais sabrukums ļāva šīm valstīm pārskatīt savas drošības politikas pamatprincipus, kas tām bija lieguši aukstā kara laikā ciešāk integrēties Eiropas Kopienā. Dominējošie faktori, kas šīm valstīm lika izšķirties par dalību Eiropas Savienībā, bija bailes no iespējamās politiskās izolācijas laikā, kad Eiropas integrācijas tempi pieauga, kā arī ekonomiskās priekšrocības, kuras dod dalība ES. Somijas gadījumā būtisks faktors bija arī drošības apsvērumi. Šo valstu integrācija ES bija politiski un ekonomiski izdevīga Savienībai un neizsauca negatīvu tās dalībvalstu iedzīvotāju attieksmi.

Pirmsiestāšanās process kardināli nemainīja kandidātvalstu institucionālo sistēmu, ekonomisko un politisko situāciju (lai gan, piemēram, Zviedrijā 1991. gada vēlēšanu rezultātā pirmo reizi kopš 1982. gada sociāldemokrāti tika atbīdīti no varas uz trīs gadiem). Savukārt Latvijai, tāpat kā pārējām kandidātvalstīm, integrācija ES ir viens no galvenajiem dzinējspēkiem pārmaiņu procesā.

Pirmsiestāšanās process šajās valstīs bija samērā īss. Austrija iesniedza lūgumu uzņemt to EK 1989. gadā. Zviedrijā diskusijas šajā jautājumā sākās 1990. gada martā, bet oktobrī valdība paziņoja, ka tā principā ir izlēmusi iesniegt iestāšanās lūgumu pēc iespējas ātrāk. Zviedrijas lēmums ietekmēja Somijas politiku un tā iesniedza lūgumu uzņemt 1992. gada martā. Visas pretendentalstis – Austrija, Norvēģija, Somija un Zviedrija sāka sarunas 1993. gada februārī un 1994. gada pavasarī iestāšanās sarunas visās valstīs jau bija pabeigtas. Sarunas bija tik īsas daļēji tādēļ, ka liela daļa darba bija paveikta jau Eiropas Ekonomiskās zonas (EEZ) izveidošanas sarunu laikā. Sāpīgākie jautājumi, piemēram, par zivju ražošanu, tranzītu, lauksaimniecības produkcijas tirdzniecību, kohēzijas fondiem faktiski lielā mērā bija atrisināti.

1994. gada jūnijā ES galotņu tikšanās laikā Korfu salā tika apstiprināti iestāšanās līgumi.

1994. gadā visās kandidātalstīs notika konsultatīvi referendumi, kuros piedalījās visai augsts balsstiesīgo iedzīvotāju skaits – no 74 % Somijā līdz 88,6 % Norvēģijā. Austrijā referendums notika jūnijā un 66,6 % balsotāju bija par iestāšanos ES, Somijā referendums notika oktobrī un “par” balsoja 56,9 % referendumā dalībnieku. Zviedrijā novembrī atbalstu izteica 52,7 % balsotāju, bet Norvēģijas referendumā, kas notika pēdējais, 52,3 % dalībnieku bija pret dalību ES.²

Kā jau iepriekš tika pieminēts, Austrijas, Somijas un Zviedrijas integrācija ES notika laikā, kad valdīja optimisms par Eiropas Savienības attīstības perspektīvām un vienotas demokrātiskas Eiropas izveidošanās šķita ātrs un viegli sasniedzams mērķis. šodien optimisma ir daudz mazāk. Ir skaidrs, ka Savienībai vienlaicīgi īstenot divus procesus – paplašināšanos un integrācijas padziļināšanu ir izrādījis daudz grūtāk nekā tas šķita 90. gadu pirmajā pusē. Arī CAE valstīs un Latvijā tolaik lielā mērā valdīja pārliecība, ka integrācijas politiskais process pats “iznesīs”. Tagad ir skaidrs, ka uzņemšana ES nav pati par sevi saprotama un garantēta. Protams, situācija kā ES iekšienē, tā arī kandidātalstīs pastāvīgi mainās.

² Luif, P. On the Road to Brussels. The Political Dimension of Austria's, Finland's and Sweden's Accession to the European Union. – Vienna: Braumüller, Austrian Institute of International Affairs, 1995., p. 320. Skat. arī Bjorklund, T. The Three Nordic 1994 Referenda Concerning Membership in the EU. // Cooperation and Conflict – Vol. 31, No. 1, 1996, pp. 11–36.

Neskatoties uz atšķirībām, Austrijas, Somijas un Zviedrijas pirmsiestāšanās pieredze var noderēt Latvijai. Tās analīze dod iespēju novērtēt, kādi faktori bija noteicošie, veidojot sabiedrības attieksmi pret ES katrā no šīm valstīm, un kāda ir šo faktoru ietekme Latvijas sabiedrībā. šajā pētījumā tiks aplūkoti sekojoši faktori: 1) ekonomiskie apsvērumi un intereses; 2) drošības politikas apsvērumi; 3) galveno politisko un ekonomisko organizāciju un grupējumu nostāja; 4) sabiedrības attieksme un aktivitāte; 5) mentalitāte un tradīcijas; 6) sabiedrības informēšanas formu efektivitāte.

Darbs balstās uz pētījumiem, kas ir veikti par Austrijas, Somijas un Zviedrijas pirmsiestāšanās procesa dažādiem aspektiem, kā arī par atsevišķu valstu sabiedrības nostāju veidojošajiem faktoriem. šie pētījumi ir veltīti dažādiem problēmas aspektiem – ekonomiskajiem un politiskajiem apsvērumiem, drošības politikas izvēlēm, atsevišķu politisko grupējumu un sociālo slāņu interesēm un nostājai, un tie dod iespēju novērtēt augstākizvirzīto faktoru nozīmi un mijiedarbību. Austrijas, Somijas un Zviedrijas integrācija ES literatūrā tiek aplūkoti atšķirīgās teorētiskās perspektīvās. Dominējošās pieejas ir neofunkcionālisms un starpvaldību pieeja (intergovernmentalism). Pirmā pieeja ir vispopulārākā. Tā uzskata, ka integrācija notiek tad, kad starptautiskās sistēmas dalībnieki sāk apzināties, ka ekonomiskās problēmas var sekmīgāk risināt pārnacionālajā līmenī. Sekmīga integrācijas norise vienā sektorā izraisa tās procesu pārplūšanu (spill-over) uz citiem sektoriem un arvien vairāk funkciju tiek nodots jaunajā centrā izveidotajām institūcijām un arī politisko partiju, valdību un interešu grupu politiskās aktivitātes un cerības arvien vairāk koncentrējas jaunajā varas centrā.³ šāda pieeja pastāv arī vairākos pētījumos par 1995. gada paplašināšanos, piemēram, Magnusa Jerneka pētījumā par Zviedrijas integrāciju⁴ Tomēr neofunkcionālisms tiek kritizēts par to, ka tas uzskata, ka integrācija ir automātisks un neatgriezenisks process. Kā parādīja Norvēģijas un Šveices referendumi, kā arī Dānijas un Zviedrijas iedzīvotāju skeptiskā nostāja, integrācijas līmenis un tās intensitātes pieaugums negarantē automātisku uzticības pieaugumu Eiropas Savienībai.

³ Haas, E. B. *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic forces 1950–1957.* – London, Stanford, CA: Stanford University Press, 1958, p. 16.

⁴ Jerneck, M. *Sweden – the Reluctant European?* // T. Tiilikainen and I.D. Petersen (eds.) *The Nordic Countries and the EC.* – Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press, 1993, pp. 23–42.

Starptautiskā sistēma ir anarhiska sistēma, kuras dominējošie subjekti ir valstis. Pārmaiņas spēku sadalījumā starptautiskajā sistēmā spiež valstis integrēties, lai mazinātu iespējamās negatīvās sekas. Atbilstoši šim viedoklim, aukstā kara beigas bija galvenais faktors, kas izsauca ekonomiskā un militārā potenciāla sadalījuma izmaiņas sistēmā un lika Austrijai, Somijai un Zviedrijai izšķirties par integrāciju Eiropas Savienībā.⁵ Abas augšminētās teorijas galvenokārt nodarbojas ar ES integrācijas procesu izpēti valdības un politiskās elites līmenī.

Savukārt savstarpējās atkarības teorijas galveno uzsvāru liek uz globālās integrācijas procesiem un uz spēkiem, kas darbojas pret integrācijas procesiem, kā arī Eiropas Savienības apkārtējās vides ietekmi. šāda tipa pieejām literatūrā par mūsu aplūkoto valstu integrāciju ES ir Andreasa Bīlera proponētais neogramšiānisms, kas galveno vērību pievērš “sociālajiem spēkiem, kas ir iesaistīti ražošanas procesā un ir visnozīmīgākie kolektīvie subjekti.”⁶ Pie tam noteicošās ir globalizācijas izraisītās sadalījuma līnijas starp transnacionālajiem sociālajiem spēkiem (darbu un kapitālu) un nacionālajiem sociālajiem spēkiem. Pirmie dod priekšroku neoliberālismam ekonomikā, kas nozīmē ekonomikas liberalizāciju un regulēšanas atcelšanu, starptautisku barjeru nojaukšanu preču, kapitāla un darbaspēka kustības ceļā. Nacionālie spēki dod priekšroku valsts protekcionismam. Šī pieeja ir vērtīga ar to, ka tā pievēršas atsevišķu sociālu slāņu nostājai un motivācijai, sasaistot to ar globalizācijas un internacionalizācijas procesu ietekmi. Taču tā kā tās saknes ir meklējamas starptautiskās politekonomijas teoriju lokā, tā, atšķirībā no neofunkcionālisma un starptautiskās sistēmas teorijām, nepievēršas drošības apsvērumiem un militāri politiskajiem starptautiskajā sistēmā pastāvošajiem integrācijas priekšnosacījumiem.

Tādējādi visas augstākminētās teorijas akcentē un izskaidro zināmus problēmas aspektus, taču nedod visaptverošu integrācijas procesu skaidrojumu. Kā norāda Alfreds van Stadens, Eiropas integrācija ir jāuzlūko kā divu līmeņu process, kurā būtiska nozīme ir kā ekonomisko, tehnisko un sociālo izmaiņu dinamikai, tā arī spiedienam, kuru izraisa

⁵ Miles, L. Sweden and European Integration. – Ashgate, 1997.

⁶ Bieler, A. Globalisation, Swedish trade unions and European integration: from Europhobia to conditional support. // Cooperation and Conflict. – vol. 34, issue 1, 1999, pp. 24.

izmaiņas starptautiskajā vidē.⁷ šāda pieeja, nenoliedzami, ir auglīga, runājot par Austrijas, Somijas un Zviedrijas pievienošanu ES, jo šajā gadījumā iekšpolitisko faktoru un ārējās vides izmaiņu mijiedarbībai bija ārkārtīgi būtiska nozīme. Latvijā, tāpat kā pārējās postkomunistiskajās valstīs, izvēli par labu dalībai ES daudz lielākā mērā noteica ārējie faktori un šī asimetrija joprojām saglabājas. Tādēļ ir apgrūtināta tiešu paralēlu vilkšana starp augstākminēto trīs valstu un Latvijas pirmsiestāšanās perioda procesiem. Taču vienlaicīgi šis apstāklis dod iespēju akcentēt vairākas Latvijai būtiskas problēmas.

Ekonomiskie apsvērumi un intereses

Visas aplūkojamās valstis bija ekonomiski ļoti stipri ieintegrētas Eiropas Kopienā. 60 % EFTA valstu tirdzniecības notika ar Eiropas Kopienā, bet EFTA valstu starpā pastāvošās tirdzniecības īpatsvars bija tikai apmēram 13 %. EFTA valstu īpatsvars EK tirdzniecībā bija ap 25 %.⁸ Politisku apsvērumu dēļ šīs valstis bija vilcinoties veidojušas savu integrācijas politiku ar EK. Taču nospraustā kursa pārskatīšanu noteica ne tikai politiskās izmaiņas Eiropā, bet arī ekonomiski apsvērumi. Visām šā viļņa kandidātvalstīm 80. gadu beigās un it īpaši 90. gadu sākums bija kritisks periods ekonomikas attīstībā. Lielā mērā to noteica pasaules ekonomikas stagnācija, taču bija arī katrai valstij specifiskas problēmas.

Austrija ekonomiskas grūtības sāka izjust jau 80. gadu vidū. 1985. gada vidus finanšu krīze nacionalizētajā rūpniecībā bija gala sākums “Austrijas ekonomiskajam modelim”, it īpaši pilnās nodarbinātības politikai. Pilna nodarbinātība bija Austrijas valdības galvenais mērķis pēckara periodā. Lai to īstenotu un palielinātu investīcijas, tika piešķirti nodokļu atvieglojumi un lēti kredīti. Ekonomiskās un sociālās partnerības sistēma nodrošināja ierobežotu algu un cenu pieaugumu. Bez tam tika uzskatīts, ka lielajām nacionalizētajām kompānijām ir jāatbalsta valdības politika. Tām tika piešķirtas subsīdijas eksporta

⁷ Staden, A. van. After Maastricht: Explaining the Movement towards a Common European Defence Policy// Carlsnaes, W. and S. Smith (eds.) European Foreign Policy: The EC and Changing Perspectives in Europe. – London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 1994, p. 140.

veicināšanai, taču apmaiņā tika sagaidīts, ka tās nodrošinās pilnu nodarbinātību. šajās kompānijās bija nodarbināta apmēram ceturtdaļa strādājošo, tās ražoja ap trešdaļu produkcijas un tajās tika ieguldīta apmēram puse visu investīciju. Tika piešķirtas lielas subsīdijas lauksaimniecībai un pārtikas ražošanai. Saskaņā ar dažiem aprēķiniem, aizsargātais ekonomikas sektors veidoja apmēram pusi no visas ekonomikas.⁹ Lai nodrošinātu pilnu nodarbinātību, tika pieļauts liels budžeta deficīts, kā arī ražošanas efektivitātes samazināšanās un tika veicināts eksports. Taču šī sistēma darbojās vairāk vai mazāk sekmīgi tik ilgi, kamēr Austrijas ekonomika vēl nebija pārāk integrēta pasaules finanšu tirgos. 80. gados šī “austrokeinsisma” sistēma sāka plaisāt. 1982. gadā, kad sāka pieaugt bezdarbs (līdz 3 procentiem), inflācija (līdz 6 procentiem) un budžeta deficīts, sākās diskusija starp keinsisma un neoliberalisma piekritējiem. Keinisma stratēģiju tradicionāli bija pielietojuši sociāldemokrāti. Savukārt otra galvenā Austrijas partija – Tautas partija jaunajā ekonomiskajā situācijā uzskatīja par atbilstošāko neoliberalisma stratēģiju, pieprasot samazināt budžeta deficītu, īstenot nodokļu reformu, panākt ekonomikas elastīgumu, deregulāciju un privatizāciju.¹⁰ Pakāpeniski arī sociāldemokrāti bija spiesti pieņemt neoliberalisma idejas. 1987. gadā Austrijas valdība sāka īstenot ekonomisku kursu, kas bija virzīts uz valsts līdzdalības ekonomikā samazināšanu un budžeta deficīta samazināšanu. Tika privatizēta daļa sabiedriskā sektora. Politikā atstāja valsts firmu padomes, viņu vietā nāca profesionāli menedžeri, kas restrukturizēja neefektīvās sabiedriskā sektora firmas. Daļa no tām tika likvidētas. Tika īstenota nodokļu reforma. Ekonomiskie grupējumi, kas bija orientēti un starptautisko tirgu, bija pirmie, kas sāka pieprasīt Austrijas iestāšanos EK, jo tās īpatsvars eksportā un importā 80. gados strauji pieauga. Ja 1981. gadā EK īpatsvars Austrijas importā bija 58,6 %, tad 1990. gadā jau 68,6 %, bet eksportā Kopienas īpatsvars pieauga no 52,2 % līdz 65,25 %.¹¹

1980. gadi Zviedrijai bija sociāla miera un stabilitātes periods (bezdarba līmenis svārstījās starp 3,5 % 1983. gadā un 1,4 % 1989. gadā, streiku skaits bija niecīgs,

⁸ Gstöl, S. EFTA and the European Economic Area or the Politics of Frustration. // Cooperation and Conflict – Vol. 29, No. 4, 1994, p. 333.

⁹ Bieler, A. Globalisation and Enlargement of the European Union: Austrian and Swedish social forces in the struggle over membership. – London, New York: Routledge, 2000, pp. 2728.

¹⁰ Bieler, A. Globalisation and Enlargement of the European Union..., p. 39.

¹¹ Bieler, A. Globalisation and Enlargement of the European Union..., p. 54.

salīdzinot ar citām ekonomiski attīstītām valstīm).¹² Lielā mērā tas bija pateicoties sociāldemokrātu sadarbībā ar Zviedrijas Darba devēju asociāciju (SAF) īstenotajai darba tirgus regulēšanas politikai. Tajā pat laikā “labklājības valsts” uzturēšana prasīja augstu nodokļu līmeni, kas neveicināja uzņēmējdarbības attīstību un privātā kapitāla uzkrāšanu. Iekšzemes kopprodukta pieauguma tempi kritās, pieauga inflācija un patēriņa preču cenas. 1992.–1993. gadi bija Zviedrijas ekonomikai vissmagākie kopš 1930. gadu ekonomiskās krīzes. Lai gan inflācija samazinājās, bezdarba līmenis pacēlās no 5 % 1992. gadā līdz 13 % 1994. gadā¹³. Strauji pieauga budžeta deficīts.

Somijā ekonomikas lejupslīde bija vislielākā tās vēsturē miera laikos. To izraisīja kā nelabvēlīgās pasaules tirgus attīstības tendences, tā arī Padomju Savienības politiskais sabrukums un ekonomiskā krīze bijušajā PSRS, uz kuru bija tikusi novirzīta ceturrtā daļa Somijas eksporta. 1990.–1993. gadā Somijas iekšzemes kopprodukts samazinājās par vairāk nekā 11 %, bet bezdarba līmenis pieauga no 3,4 % 1990. gadā līdz 18,4 % 1994. gadā.¹⁴ Tādējādi Somijas galvenie eksporta produkcijas ražotāji – apstrādājošā rūpniecība un kokrūpniecība Eiropas integrācijā saskatīja līdzekli ekonomikas atdzīvināšanai un eksporta tirgus paplašināšanai.

Somijas un Norvēģijas ekonomiskās motivācijas salīdzinājums parāda, ka Somija dalību ES lielā mērā izjuta kā ekonomisku imperatīvu, turpretim Norvēģijai dalība ES nevarētu sniegt kaut cik jūtamas ekonomiskas priekšrocības. Atšķirībā no Somijas, kas iepriekšējās desmitgadēs bija ievērojami diversificējusi savu ekonomiku, attīstot augstās tehnoloģijas un atsakoties no vienpusīgās atkarības no kokmateriālu eksporta, Norvēģijas ekonomikā iepriekšējo divdesmit gadu laikā bija attīstījusies pretēja tendence – tā bija kļuvusi lielā mērā atkarīga no ienākumiem no naftas un gāzes ieguves un šo produktu noiets Eiropā bija garantēts, neatkarīgi no dalības ES. Tādējādi Somijai dalība ES bija lielā mērā ekonomiska nepieciešamība. Turpretim Norvēģija šādu nepieciešamību

¹² Hancock, M.D., Conradt, D. P., Peter, G. B. et al. Politics in Western Europe. An Introduction to the Politics of the United Kingdom, France, Germany, Italy, Sweden, and the European Union. – 2nd edition. – Houndmills, Basingstoke, London: Macmillan, 1998, p. 479.

¹³ Hancock, M.D., Conradt, D. P., Peter, G. B. et al. Politics in Western Europe, p. 498.

¹⁴ Torvi, K. The economic impact of EU membership in Finland is mainly positive. – www.eurooppa-tiedotus.fi/english/pblctns/eco.imp.html.

neizjuta, tieši otrādi, norvēģi baidījās no tā, ka ES politika mazinās valsts kontroli pār rūpniecību.¹⁵

Somijā bija visaugstākās plaša patēriņā preču cenas OECD valstīs, īpaši pārtikas produktu cenas, jo lauksaimniecības politikas pamatprincips bija pašnodrošināšanās ar lauksaimniecības produkciju. Tādēļ viens no galvenajiem argumentiem par labu dalībai ES bija cerības, ka samazināsies pārtikas cenas.¹⁶ Nenoliedzami, visās potenciālajās dalībvalstīs un Ziemeļvalstīs it īpaši, viens no diskutētākajiem jautājumiem bija tas, ka Kopējā lauksaimniecības politika liks samazināt subsīdijas lauksaimniecībai. Arī šajā jautājumā Somijas un Norvēģijas iespējas atšķīrās. Norvēģijai ienākumi no naftas un gāzes ieguves deva iespēju turpināt subsidēt lauksaimniecību. Somijai šādas iespējas nebija.¹⁷ Norvēģijā bija visaugstākās valsts subsīdijas lauksaimniecībai visā Eiropā, pie tam 1980. – 1990. gadā, kad lielākajā daļā valstu tās tika samazinātas, Norvēģijā subsīdijas bija pieaugušas vairāk nekā divkārtīgi. Bez tam šajā laikposmā pateicoties “naftas dolāriem” bija vairāk nekā dubultojušās valsts subsīdijas mežrūpniecībai, apstrādājošajai rūpniecībai, ievērojami tās bija pieaugušas zivjrūpniecībai un vairāk nekā pieckārtīgi pakalpojumu nozarei un privātajam sektoram.¹⁸

Nenoliedzami, ekonomiskās grūtības un vēlēšanās paplašināt savu preču noieta tirgu bija svarīgs motīvs, lai izšķirtos par iestāšanos ES. Somijai svarīgs stimuls šajā ziņā bija arī bailes, ka tās galvenā ekonomiskā sāncense Zviedrija ātrāk iestājosies ES, iegūs būtiskas ekonomiskas priekšrocības un aizņems papīra un kokmateriālu tirgu, kas bija būtiskas Somijas eksporta preces uz ES valstīm.

Otrs būtisks motīvs bija Eiropas Kopienas pārveidošanās par Eiropas Savienību. Visas trīs valstis ar bažām gaidīja Māstrihtas vienošanos, saprotot, ka augstākā integrācijas pakāpe var ierobežot EFTA valstu pieeju Eiropas Kopienas tirgum. Kā norāda D. Marks Šules šāda diskriminācija bija neizbēgama, pie tam Austriju uztrauca arī tas, ka ES tirdzniecības politikā varētu gūt virsroku Francijas un Itālijas tendence uz lielāku protekcionismu, kas ievērojami varētu apgrūtināt Austrijas eksportu uz tās galveno

¹⁵ Ingebritsen, C., Larson, S. Interest and Identity..., pp. 212–213.

¹⁶ Torvi, K. The economic impact of EU membership in Finland is mainly positive.

¹⁷ Ingebritsen, C., Larson, S. Interest and Identity..., p. 213.

¹⁸ Ingebritsen, C. Norwegian Political Economy and European Integration..., p. 358.

tirdzniecības partneri – Vāciju.¹⁹ Tamlīdzīgi apsvērumi bija arī Zviedrijas un Somijas biznesa aprindām.

90. gadu sākumā EFTA valstis veda sarunas par Eiropas Ekonomiskās zonas (EEZ) izveidošanu un šie līgumi bija sagatavoti 1992. gada maijā un stājās spēkā 1994. gada 1. janvārī. 1989. gadā, kad Eiropas Komisijas priekšsēdētājs Žaks Delors uzaicināja EFTA valstis uzsākt sarunas par EEZ izveidošanu, tas neitrālajās valstīs tika uzverts ļoti pozitīvi, jo tika uzskatīts, ka tiks iegūtas visas EK valstu priekšrocības, neiestājoties Kopienā un tādējādi saglabājot neitralitātes statusu. Taču līdztekus sarunām notikušās izmaiņas kā EK, tā arī starptautiskajā vidē mainīja arī attieksmi pret EEZ.

Padomju Savienības sabrukums un aukstā kara izbeigšanās padarīja nesvarīgu argumentu par neitralitātes statusa saglabāšanu. Savukārt Māstrihtas līguma sagatavošana lika Austrijai, Somijai un Zviedrijai izjust bažas, ka tās nevarēs baudīt tās pašas ekonomiskās priekšrocības kā nākošās Eiropas Savienības dalībvalstis un ka tās varētu palikt ārpus EK kopējā tirgus. Būtisks arguments, kas tika izvirzīts visās kandidātvalstīs, bija iespēja piedalīties lēmumu pieņemšanā, kas nebija iespējams, atrodoties tikai Eiropas Ekonomiskajā zonā, kas bija ārējs subjekts attiecībā pret ES. Pie tam EEZ bija tikai brīvās tirdzniecības zona un joprojām pastāvēja ierobežojumi preču brīvai kustībai tirdzniecībā ar ES. Jāatzīmē arī, ka sarunās par EEZ dibināšanu EFTA valstīm nebija izdevies panākt visu, uz ko tās cerēja. Īpaši tas attiecās uz iespējām piedalīties EK lēmumu pieņemšanas procesā. Jāatzīmē, ka iestāšanās ES maz ko mainīja kandidātvalstu tirdzniecības politikā ar trešajām valstīm. Galvenais ekonomiskais motīvs bija nodrošināt brīvu savu preču pieeju ES tirgum.

Nenoliedzami, augstākminētie ekonomiskie apsvērumi bija ļoti būtiski tiem sabiedrības slāņiem, kas darbojās nozarēs, kas bija ieinteresētas tirdzniecībā ar ES. Tie bija būtiski arī politiskajai elitei, pieņemot lēmumu par iestāšanos, jo tā ņēma vērā valsts ilgtermiņa attīstības perspektīvas un tās vietu starptautiskajā sistēmā. Tajā pat laikā bija jomas, kas izjuta integrāciju ES kā draudus savai pastāvēšanai. Pirmām kārtām tie bija zemnieki

¹⁹ Schultz, D. M. Austrian-EC Trade Relations: Evolution Toward Integration.// Riekhoff, H. von and Neuhold, H. (eds.) Unequal Partners: A Comparative Analysis of Relations Between Austria and the Federal Republic of Germany and Between Canada and the United States. – Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press, 1993, p. 185–186.

Austrijā un Somijā, mazāk Zviedrijā, kā arī valsts un municipālajā sektorā nodarbinātie, kas baidījās no tā, ka neolīberālisma politika izsauks tirgus deregulāciju, kā arī ārvalstu kapitāla ieplūšanu un vietējā nacionālā kapitāla izspiešanu.

Drošības politikas apsvērumi

Visas trīs aplūkojamās valstis aukstā kara laikā piekopa neitralitātes politiku, jeb pareizāk sakot, politiku, kuras būtība bija nepievienošanās militārām un politiskām aliansēm miera laikā un neitralitāte kara gadījumā. Lai gan Austrijai un Somijai neitralitātes politika faktiski bija uzspiesta, tā bija kļuvusi par šo valstu politiskās kultūras sastāvdaļu un to atbalstīja ievērojama sabiedrības daļa. Bū Hults norāda, ka Somijas 1948. gada līgums ar Padomju Savienību paredzēja pēdējai tiesības konsultēties ar Somiju draudošas situācijas apstākļos un sadarboties militārajā jomā, eventuāli pat īstenot intervenci Somijā gadījumā, ja abas valstis tiktu apdraudētas. Ar laiku gan Somija bija izveidojusi attiecības ar Padomju Savienību, kas lielā mērā balstījās uz savstarpēju uzticību²⁰ Tika uzskatīts, ka neitralitātes politika liedz šīm valstīm dalību ne tikai militāri politiskās aliansēs un organizācijās, bet arī Eiropas Kopienā, jo tajā pastāvēja arī zināma politiska sadarbība, tās uzbūvē pastāvēja pārnacionāli elementi un Padomju Savienība EK uzskatīja par Rietumu bloka sastāvdaļu. Tādējādi dalība EK varētu tikt iztulkota kā neitralitātes statusa pārkāpšana, jo aukstā kara apstākļos arī ekonomiskā sadarbība tika traktēta kā politisks jautājums. Tika arī uzskatīts, ka dalība organizācijās, kurās pastāv pārnacionāli lēmumu pieņemšanas mehānismi, var ierobežot rīcības brīvību, kas ir nepieciešama, lai īstenotu neitralitātes politiku. Somija šajā ziņā bija sastapusies ar nopietnu problēmu 1960. gadā, kad veidojās Eiropas Brīvās tirdzniecības zona (EFTA), kuras dalībvalstis bija Somijas galvenais eksporta tirgus – Liebritānija un galvenā ekonomiskā sāncense – Zviedrija, taču vienlaicīgi EFTA pastāvēja zināmi pārnacionālisma elementi un bija arī jābaidās no iespējamās Padomju Savienības reakcijas, ja Somija iestātos EFTA.²¹ Risinājums tika

²⁰ Huldts, B. Sweden and European Community-building 1945–92 // Harden, S. (ed.) Neutral States and the European community. – London: Brassey's, 1994, pp. 106–107.

²¹ Salovaara, J. Finnish integration policy – from an economic to a security motivation, p. 16.

atrasts 1961. gadā, noslēdzot FINNEFTA līgumu, saskaņā ar kuru Somija ieguva asociētās EFTA locekles statusu, kas tai deva visas pilntiesīgas dalībvalsts priekšrocības. Kad 1973. gadā Lielbritānija iestājās Eiropas kopienā, bet pārējās EFTA valstis uzsāka sarunas par brīvās tirdzniecības līguma noslēgšanu ar EK, Somijai atkal nācās risināt komplikētu problēmu, jo brīvās tirdzniecības līgums tai bija nepieciešams, taču tas būtu politiski nozīmīgs solis. Problēma tika atrisināta tādējādi, ka EK piešķīra Padomju Savienībai un Austrumeiropas valstīm tirdznieciskas privilēģijas, kas mazināja spriedzi Somijas jautājumā. Tādējādi, kā norāda Jukka Salovāri, Somija vienmēr sekoja Zviedrijas pēdās, lemjot par piedalīšanos tajā vai citā organizācijā vai līgumā, taču darīja to vilcinoties un ierobežojot savu dalību politisku apsvērumu dēļ. Tomēr tās integrācijas pakāpe Eiropas struktūrās pieauga un, mazinoties aukstā kara spriedzei, tā 1987. gada iestājās EFTA.²²

Aukstā kara beigās un Padomju Savienības sabrukums šos ierobežojumus atcēla. Taču tas arī izsauca jaunas problēmas. Tā Somijai radās jauna drošības situācija, kurā tā uzskatīja, ka dalība ES var palīdzēt pārlicināt Savienību vairāk palīdzēt stabilizēt situāciju Austrumbaltijas reģionā.²³

Aukstā kara beigās deva iespēju Austrijai, Somijai un Zviedrijai pārskatīt savu neitralitātes izpratni tādā veidā, lai tā būtu savienojama ar dalību ES²⁴. Tas notika tādējādi, ka neitralitātes jēdziens tika sašaurināts, attiecinot to tikai uz neieklāšanos militārās aliansēs un iespēju nepiedalīties militāros konfliktos, izņemot miera uzturēšanu. Vienīgi Austrija savā iestāšanās pieteikumā ES atsaucās uz neitralitāti, pārējās valstis to pat nepieminēja. Tomēr tās bija visai dramatiskas izmaiņas kā politiskajai elitei, tā arī sabiedrībai.

Īpaši dramatiskas tas bija Zviedrijas sociāldemokrātijā, kura tradicionāli bija konsekventa neitralitātes aizstāve. Vēl 1990. gada maijā toreizējais Zviedrijas premjerministrs Ingvars

²² Salovaara, J. Finnish integration policy – from an economic to a security motivation, p. 17.

²³ Ingebritsen, C., Larson, S. Interest and Identity..., p. 211.

²⁴ Skat. Ojanen, H., Herolf, G., Lindahl, R. Non-Alignment and European Security Policy: Ambiguity at Work. – Helsinki, Bonn: Ulkopoliittinen instituutti & Institut fur Europaische Politik, 2000; Jacobson, M. Finland in the New Europe./ The Washington Papes/175. – Westport, Connecticut, London: Praeger, 1998; Antola, E. From the European Rim to the Core: The European Policy of Finland in the 1990's.// Northern dimensions. The Finnish Institute of International Relations Yearbook 1999. – Helsinki, 1999, pp. 5–10.

Karlsons skaidri formulēja viņa valdības negatīvo attieksmi pret dalību EK. Oktobrī valdība paziņoja, ka tās mērķis ir pievienoties EK pēc iespējas ātrāk. Decembrī šo viedokli apstiprināja parlamenta deklarācija, bet 1991. gada 1. jūlijā Zviedrijas valdība oficiāli iesniedza pieteikumu dalībai EK. Kā atzīmē Bengts Sundeliuss, tās bija vienas no vislielākajām pārmaiņām Zviedrijas politikā pēc Otrā pasaules kara.²⁵ Paralēli ekonomiskajiem apsvērumiem, politiskā ziņā Zviedrija baidījās kļūt par “mazu marginalizētu valsti Eiropas nomalē.”²⁶ Tas nenozīmēja, ka iepriekšējā neitralitātes politika tiktu uzskatīta par neveiksmīgu. Gluži vienkārši tika uzskatīts, ka jaunā situācija pasaulē un Eiropā prasa jaunu pieeju Zviedrijas statusa definēšanai.²⁷

Jāatzīmē, ka, lai gan drošības politikas apsvērumiem, bija visai būtiska loma, valdībām pieņemot lēmumu par iestāšanos ES, tiem bija samērā neliela loma turpmākajās diskusijās. Vienīgi Somijā pirmreferenduma procesā drošības jautājumi ieguva pieaugošu nozīmi. Taču to lielā mērā veicināja Padomju Savienības sabrukums un bažas, ka šis process varētu turpināties arī Krievijas Federācijā. Drošības arguments lielā mērā palīdzēja valdībai pārliecināt somus referendumā balsot par iestāšanos.

Tajā pat laikā sabiedriskās domas aptaujas un referendumu rezultāti liecina, ka drošības politikas apsvērumiem bija augstāka prioritāte politiskās elites skatījumā. Plašāka sabiedrība pietiekami labi apzinājās to nozīmi, taču daudz lielāku svaru piešķīra ekonomiskajām, sociālajām (īpaši bezdarba samazināšanai) un vides problēmām. Tomēr jāatzīmē, ka tie, kas balsoja referendumā par dalību ES, ārējās drošības jautājumiem piešķīra lielāku nozīmi nekā ES pretinieki.²⁸

Daudz asākas diskusijas norisinājās jautājumā par suverenitātes mazināšanos. Somijā “neatkarības zaudēšana” kļuva par vienu no galvenajiem opozīcijas argumentiem.²⁹ To lielā mērā noteica tas, ka neatkarība tradicionāli tika ļoti augsti vērtēta somu sabiedrībā

²⁵ Sundelius, B. *Changing Course: When Neutral Sweden Chose to Join the European Community.*// Carlsnaes, W. and S. Smith (eds.) *European Foreign Policy: The EC and Changing Perspectives in Europe.* – London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 1994, pp.177–178.

²⁶ Sundelius, B. *Changing Course...*, p. 179.

²⁷ Sundelius, B. *Changing Course...*, p. 188.

²⁸ Luif, P. *On the Road to Brussels*, pp. 328–330.

²⁹ Tiilikainen, T. *The Finns are Pleased with their Membership in the EU. Respect for leaders or critical evaluation?// Yearbook of Finnish Foreign Policy 1995.* – Helsinki: The Finnish Institute of International Relations, 1995., p. 16.

un šis arguments bija īpaši iedarbīgs tajā sabiedrības daļā, kas jau tā bija negatīvi noskaņota pret dalību ES (gados vecāki, laucinieki, reti apdzīvoto reģionu iedzīvotāji). Tika pat vilktas paralēles starp Somijas atrašanos Krievijas impērijas sastāvā un ES.³⁰

Eiropas Savienība kā drošības risinājums ir vēl viens faktors, kas izskaidro atšķirības starp Austrijas, Somijas un Zviedrijas sabiedrības, no vienas puses, un Norvēģijas sabiedrības, no otras puses, nostāju ES jautājumā. Norvēģijas ārējās drošības jautājumus bija atrisinājusi tās dalība NATO, tādēļ tā, atšķirībā no neitrālajām valstīm, neizjuta nepieciešamību meklēt politisku atbalstu Eiropas Savienībā.

Visumā var apgalvot, ka valstīs, kurās lēmumu iestāties ES maz vai nemaz neietekmēja drošības un ārpolitiski apsvērumi (Šveicē, Norvēģijā, Zviedrijā), referendumu rezultāti bija negatīvi, vai arī pārsvars bija samērā neliels. Arī aplūkojot visu EK/ES dalībvalstu politiku, var teikt, ka valstīs, kuras iestājās ES ekonomisku apsvērumu dēļ, ir lielāka skepse pret Savienību, īpaši pret tās integrācijas padziļināšanu, nekā tajās valstīs, kuras daudz vairāk vadījās no drošības un ārpolitiskiem apsvērumiem.

Galveno politisko un ekonomisko organizāciju un grupējumu nostāja. Mentalitātes un tradīciju loma.

Kā jau tika atzīmēts, iestāšanās ES bija pirmām kārtām Austrijas, Somijas un Zviedrijas politiskās elites projekts. Pauls Luifs raksta, un šo viedokli atbalsta daudzi autori, ka dalību ES visās trijās valstīs atbalstīja visas lielākās politiskās partijas, ietekmīgākās biznesa grupas un lielākās arodbiedrību federācijas, izņemot Somijas Centrālo lauksaimniecības ražotāju savienību.³¹ Kā jau tika norādīts iepriekš, šim viedoklim oponē Andreass Bīlers, norādot, ka Austrijā un Zviedrijā ES piekritējus veidoja starptautiski orientētas un transnacionālas darba un kapitāla sociālo spēku alianses, kā arī valsts institūcijas, kas bija tieši saistītas ar globālo ekonomiku, piemēram, finanšu ministrijas. Pretiniekus veidoja nacionāli orientēts darba spēks, t.sk. sabiedriskajā sektorā

³⁰ Tiilikainen, T. The Finns are Pleased with their Membership in the EU, p. 19.

³¹ Luif, P. On the Road to Brussels, p. 316.

nodarbinātais, un kapitāls, kā arī zaļās partijas un Kreisā partija Zviedrijā.³² Savukārt Bengts Sundeliuss norāda, ka Zviedrijā politisko partiju, biznesa un arodorganizāciju nostājā bija visai būtiskas izmaiņas kā laikposmā pirms tika pieņemts lēmums par iestāšanos ES, tā arī pirmsreferenduma posmā.³³

Visskaidrāk dažādu interešu grupējumu konfrontācija izpaudās Zviedrijā, jo šajā valstī politisko partiju sistēma ir ārkārtīgi stabila. Kopš pirmajām vispārējām vēlēšanām 1921. gadā līdz pat 1988. gadam riksdāgā bija pārstāvētas piecas partijas – sociāldemokrāti, komunisti (tagad Kreisā partija), konservatīvie, liberāļi un centristi. 1988. gadā šo varas monopolu sašķobīja Zaļā partija, bet 1991. gadā – kristīgie demokrāti un Jaunā demokrātija.³⁴ Lai gan 1980. un 1990. gados pārmaiņas sabiedrības sociālajā un nodarbinātības struktūrā ir ietekmējušas partiju elektorāta sastāvu, tomēr pamatā tas ir visai stabils un katrai partijai ir diezgan skaidri saskatāms atbalsts noteiktos sociālos slāņos, kas lielā mērā noteica arī to vadības un ierindas biedru nostāju ES jautājumā. Liela daļa strādnieku tradicionāli balso par sociāldemokrātiem vai par Kreiso partiju. Centra partijai ir uzticīgi vairums zemnieku. Lielākā nesociālistiskā partija – Moderātu partija bauda darba devēju atbalstu. Pie tam sociāldemokrāti lielākus panākumus gūst nevis valsts attīstītākajos reģionos, bet gan t.s. “problēmu Zviedrijā” un nelielos ciematos.³⁵

Sociāldemokrātiskā partija ir cieši saistīta Zviedrijas Arodbiedrību federāciju, kurā 1993. gadā bija apvienoti 2,3 miljoni no 4,3 miljoniem strādājošo.³⁶ Otrā lielākā arodorganizācija – Algotā darba strādnieku centrālā organizācija, 1993. gadā apvienoja 1,3 miljonus nodarbināto, galvenokārt t.s. “baltās apkaklītes”, kas ir nodarbinātas pārsvarā

³² Šo viedokli A. Bieler pamato vairākās publikācijās. Skat. Bieler, A. Globalisation and Enlargement of the European Union...; Bieler, A. Globalisation and the 1995 EU enlargement: a neo-Gramscian approach// Current Politics and Economics of Europe. – vol. 9, no. 2, 2000., pp. 215–230; Bieler, A. Globalisation, Swedish trade unions and European integration: from Europhobia to conditional support. // Cooperation and Conflict. – vol. 34, issue 1, 1999, pp. 21–44; Bieler, A. Austria’s application to the EC: a neo-Gramscian case study of European integration.// New Political Economy, vol. 3, no. 1, 1998, pp. 27–43.

³³ Sundelius, B. Changing Course..., pp. 189–191.

³⁴ Cērps, U. Politiskās partijas demokrātiskā sistēmā: Zviedrijas pieredze. – Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1993., 13. lpp.

³⁵ Cērps, U. Politiskās partijas demokrātiskā sistēmā, 40. lpp.

³⁶ Hancock, M.D., Conradt, D. P., Peter, G. B. et al. Politics in Western Europe, p. 471.

sabiedriskajā sektorā vai nacionālā līmeņa un vietējās valdības iestādēs.³⁷ Šī arodorganizācija oficiāli ietur “neitralitātes” politiku attiecībā pret galvenajām politiskajām partijām, tomēr faktiski cieši sadarbojas ar Zviedrijas Arodbiedrību federāciju.

Savukārt Zviedrijas Darba devēju asociācija (SAF) – jumta organizācija, kurā 1994. gadā ietilpa 32 nozaru asociācijas, kas apvienoja 42 000 kompānijas, ir cieši saistīta ar Moderātu partiju.³⁸ Tāpat kā otra lielākā darba devēju organizācija – Zviedrijas Rūpniecības federācija (SIF), SAF cenšas panākt biznesam labvēlīgu valdības politiku.

Visi šie apstākļi lielā mērā noteica domstarpības un šķelšanos sociāldemokrātu partijas iekšienē jautājumā par dalību ES. Tā notika ne tikai tādēļ, ka partijas vadības īstenotā kursa maiņa bija pārāk krasa un “nepietiekami izskaidrota partijas ierindas biedriem,”³⁹ bet arī tādēļ, ka sociāldemokrātu elektorāts lielā mērā rekrutējās no sabiedrības slāņiem, kas sāpīgi uztvēra pārmaiņas un kam bija grūti piemēroties jaunajai ekonomiskajai situācijai. Zviedrijas Arodbiedrību federācija bija neapmierināta ar to, ka Sociāldemokrātiskā partija lēmumu par iestāšanos pieņēma pat nekonsultējoties ar Federāciju. Šķelšanās notika arī federācijā ietilpstošo arodorganizāciju starpā. Tā Metālapstrādes strādnieku savienība izteicās par dalību ES, kamēr Tirdzniecības strādnieku savienība un Municipālo strādnieku savienība iestājās pret dalību. Jāatzīmē, ka abas pēdējās arodbiedrības apvieno galvenokārt “zilās apkaklītes” – sievietes, kuras baidījās, ka neoliberālisms Eiropas Savienībā apdraudēs Zviedrijas sociālās nodrošināšanas sistēmu, lielā sabiedriskā sektora pastāvēšanu un sieviešu augsto nodarbinātības līmeni.⁴⁰ Jāatzīmē, ka arī Somijā opozīcija ES bija spēcīga tieši sieviešu vidū un tādu pašu apsvērumu dēļ, acīmredzot, lielā mērā ietekmējoties arī no Zviedrijas diskusijām. Pret ES iebilda arī virkne citu Federācijā ietilpstošo arodbiedrību, kuras baidījās no ekonomikas deregulācijas sekām. Līdzīga rakstura šķelšanās bija arī Algotā darba strādnieku centrālajā organizācijā ietilpstošo arodbiedrību starpā.

³⁷ Hancock, M.D., Conradt, D. P., Peter, G. B. et al. Politics in Western Europe, p. 470.

³⁸ Hancock, M.D., Conradt, D. P., Peter, G. B. et al. Politics in Western Europe, p. 471.

³⁹ Luij, P. On the Road to Brussels, p. 315.

⁴⁰ Bieler, A. Globalisation, Swedish trade unions and European integration: from Europhobia to conditional support. // Cooperation and Conflict. – vol. 34, issue 1, 1999, p. 36.

Atšķirībā no Austrijas un Somijas, kur zemnieki bija stingri ES pretinieki, zviedru zemnieku vairākums bija par iestāšanos. Iemesls lielā mērā bija tas, ka zviedru zemnieki daudz mazākā mērā nekā kaimiņvalstu zemnieki bija atkarīgi no valsts subsīdijām.

Tas apstākļi, ka dalību ES atbalstīja divu ietekmīgāko partiju – sociāldemokrātu un moderātu vadība, kā arī Liberālā partija un Zviedru zemnieku savienība (šīs organizācijas bija izveidojušas pavisam trīs kampaņas atbalsta grupas), referendumā deva pārsvaru ES piekritējiem, lai gan šķelšanās sociāldemokrātu vidū bija visai nopietna. Sociāldemokrātu nostāja bija visai svārstīga, ko lielā mērā izraisīja ne tikai partijas biedru un elektorāta nostāja, bet arī politiskās cīņas loģika. Kārļa Bilta valdību 1991. gada beigās sociāldemokrāti kritizēja par tendenci atteikties no neitralitātes politikas, kā arī par neskaidru nostāju jautājumos ar EK kopējo ārējo un drošības, kā arī aizsardzības politiku. Arī Centra partija, kas gan piedalījās valdībā, pievienojās šai kritikai un tas radīja iespaidu, ka diskusija notiek ne tikai par neitralitātes politiku, bet arī par iestāšanos EK.⁴¹ Izskatījās, ka “Zviedrijā 1990.–1991. gadā bija notikusi revolūcija, taču tagad bija sākusies kontrrevolūcija”.⁴²

Somijā ideju par dalību ES virzīja sociāldemokrāti, īpaši Pāvo Lipponens. 1991. gadā Nacionālā koalīcijas partija atbalstīja sarunu uzsākšanu vienlaikus ar Austriju un Zviedriju. Tajā pat laikā Centra Partijai, kuras premjerministrs 1993. gadā vadīja valdību, nebija stingra viedokļa šajā jautājumā. Atšķirībā no Norvēģijas un Zviedrijas, kur noritēja plaša masu kampaņa, Somijā tādas nebija, kas tiek izskaidrots ar to, ka šāda politiskās aktivitātes forma nebija pierasta.⁴³ Ja Austrijā galvenās kampaņas organizētājas bija politiskās partijas, Somijā tās bija mazaktīvas. Viens no iemesliem bija tas, ka visās partijās, izņemot Nacionālo Koalīcijas partiju, ES jautājumā bija iekšēja šķelšanās un tās nespēja organizēt šādu kampaņu. Otrs iemesls bija politisko partiju nepopularitāte

⁴¹ Huldt, B. Sweden and European Community-building..., p. 122.

⁴² Huldt, B. Sweden and European Community-building..., p. 122.

⁴³ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration. // The Fast Lane to Europe. Public information on the EU in Finland 1992–1997. – INFO On Europe series – 167c, 1998. – www.eurooppa-tiedotus.fi/english/pblctns/fastlane/index.html.

sabiedrībā. Trešais iemesls – partijām trūka naudas kampaņas organizācijai.⁴⁴ Tādējādi valdībai nācās uzņemties galveno lomu.

1990. gadā aktīvākie Somijas dalības piekritēji ES izveidoja Eiroklubu – diskusiju forumu sabiedrības elites pārstāvjiem. ES pretinieki izveidoja *Eurooppatoimikunta* – zaļo un komunistu komiteju. Tomēr ES piekritēji un pretinieki bija visā politiskajā spektrā. Vienīgi Nacionālo koalīcijas partiju neplosīja iekšējas pretrunas.

Atšķirībā no Zviedrijas, Somijas vadošie uzņēmēji sākotnēji atklāti neatbalstīja iestāšanos ES, neskatoties uz to, ka finansu un rūpniecības aprindās šī ideja bija populāra jau kopš 80. gadiem. Biznesa aprindas aktīvi iekļāvās atbalsta kampaņā tikai pēc Somijas markas devalvācijas 1991. gadā un EEZ līgumu noslēgšanas 1992. gada februārī.⁴⁵ Lai gan zemnieki bija pret iestāšanos ES (pareizāk sakot, iestājās par pārejas periodu), pārtikas ražotāji viņus neatbalstīja. Lielākā pārtikas eksportētāju grupa pieprasīja tūlītēju pāreju un Kopējā tirgus cenām.

Arī arodbiedrības visumā atbalstīja dalību ES, izņemot jau pieminēto zemnieku arodbiedrību. Faktiski zemniecība bija galvenā un ietekmīgākā interešu grupa, kas izteica bažas par dalības ES iespējamajām negatīvajām sekām.

Kas attiecās uz politiskajām partijām, tad Koalīcijas partijas un Sociāldemokrātu partijas biedru vidū bija vislielākais atbalsts dalībai ES, īpaši pirmajā. SDP domstarpības bija daudz lielākas, tomēr 1991. gada rudenī partijas Padome nolēma atbalstīt iestāšanos ES. Tomēr partijā bija ne mazums šā kursa pretinieku. Kas attiecas uz Kreisā spārna savienību, tās biedru vairākumam bija lielāki vai mazāki iebildumi. Centra partijas vadība, tajā skaitā arī toreizējais premjerministrs Esko Aho ilgi vilcinājās, lai izteiktu atbalstu, un kad tas notika Aho un viņa partijas biedram ārlietu ministram Raimo Veirinenam nācās pielikt lielas pūles, lai panāktu partijas biedru atbalstu pirms pieteikuma iesniegšanas. Galvenais iemesls bija tas, ka Centra partijas sociālā bāze bija

⁴⁴ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration. // *The Fast Lane to Europe*. Public information on the EU in Finland 1992–1997.

⁴⁵ Martikainen, K. Civil movements slow to react. // *The Fast Lane to Europe*. Public information on the EU in Finland 1992–1997. – INFO On Europe series – 167c, 1998. – www.eurooppa-tiedotus.fi/english/pblctns/fastlane/index.html.

lauku rajonos un reģionos.⁴⁶ Jāatzīmē, ka Veirīnens vēlāk mainīja savu viedokli un no ES piekritēja kļuva par vienu no galvenajiem oponentiem. Viņš izvirzīja alternatīvu ES – “Ziemeļu kopienu”, respektīvi Ziemeļvalstu Kopīgo tirgu, kurš sadarbotos ar ES Eiropas Ekonomiskās zonas ietvaros.⁴⁷

Visumā Somijas politiskā elite sākotnēji lielā mērā bija negatīvi noskaņota pret ES, kas izrietēja gan no iepriekšējās vēsturiskās pieredzes – neitralitātes statusa, gan arī no agrārā un reģionālā elektorāta ietekmes. Taču pirmsiestāšanās procesā attieksme pamazām mainījās.

ES pretinieku spektrs visās trijās valstīs bija visai plašs – no galēji labējām līdz galēji kreisām organizācijām. Galvenie pretinieki Austrijā bija Brīvības partija, Zaļo partija un ļoti nelielā Komunistiskā partija; Somijā – Kreiso spēku savienība un Kristīgā savienība; Zviedrijā – Zaļo partija un Kreisā partija, tomēr bija ne mazums marginālu politiski mazāk nozīmīgāku grupējumu un grupu. Pret dalību iestājās dažādas vides aizsardzības organizācijas, zemnieku organizācijas, nacionālistiskie grupējumi, kurus uztrauca iespējamā valsts suverenitātes mazināšanās, nacionālās identitātes zaudēšana, ārzemnieku neierobežota ieplūšana. Tomēr pārsvarā opozīciju ES veidoja grupas, kas nepārstāvēja dominējošo elites un plašas sabiedrības grupu viedokli. Vienīgi Zviedrijā opozīcija bija ietekmīga.

Visās aplūkotajās valstīs pievienošanās Eiropas Savienībai nozīmēja būtisku lūzumu sabiedrības mentalitātē. Austriešu zinātnieks Volframs Kaizers iestāšanos ir nosaucis par “klusu revolūciju” Austrijā, norādot, ka tā ne tikai ietekmē ekonomisko politiku, institūcijas un politisko kultūru, bet arī austriešu identitāti. Viņš norāda, ka internacionālistiskā politiskās šķiras retorika kontrastē ar “izteikti ksenofobisko un uz iekšu vērsto politisko kultūru.”⁴⁸ Pirmsiestāšanās procesā Austrijas politiķu retorikā parādījās lozungs “mēs vienmēr esam bijuši Eiropas daļa”, tomēr gan pirmsreferenduma diskusijas, gan arī pēdējā laika politiskie procesi parāda, ka adaptācija ES nekādā ziņā nav pats par sevi saprotams un automātisks process.

⁴⁶ Martikainen, K. Civil movements slow to react.

⁴⁷ Luif, P. On the Road to Brussels, p. 318.

⁴⁸ Kaiser, W. The Silent Revolution: Austria's accession to the European Union. // Contemporary Austrian Studies – no. 5. – 1997, p. 147.

Austrijā, atšķirībā no Somijas un Zviedrijas, iestāšanās ES bija nopietns pārbaudījums austriešu nacionālajai identitātei. Ja 80. gados tā šķita izveidojusies un stabila, tad 90. gadu procesi ir pat likuši izdarīt secinājumu, ka nākošo trīsdesmit gadu laikā Austrija varētu dezintegrēties eiroreģionos.⁴⁹

Ekonomiskās grūtības lielā mērā noteica elektorāta simpātiju svārstības Zviedrijā. 1991. gadā sociāldemokrātus nomainīja labējo partiju koalīcija, kuru savukārt 1994. gadā atkal nomainīja sociāldemokrātu valdība. Ekonomiskās problēmas noteica arī neviennozīmīgu attieksmi pret integrāciju ES. No vienas puses, zviedru kapitāls bija ieinteresēts dalībā ES, lai gan tas, atšķirībā no Austrijas Rūpniecības federācijas, neizvirzīja skaidru dalības projektu. No otras puses, ekonomiskā krīze rosināja nostaļģiju pēc “vecajiem labajiem laikiem”, respektīvi, 1950. un 1960. gadu “labklājības sabiedrības” un bailes, ka dalība ES galīgi sagraus zviedru ekonomisko modeli. Tam pievienojās arī labējo partiju koalīcijas valdības antisociālistiskā ekonomiskā politika un vienlaikus tās skaidri definētais kurss uz iestāšanos ES, kas palielināja opozīciju dalībai Eiropas Savienībā sociāldemokrātu piekritēju vidū. Arī divi Ingvara Karlsona pēc 1994. gada 18. septembra vēlēšanām izveidotās mazākuma valdības ministri aktīvi iestājās pret ES. Ja Austrijā un Somijā sociāldemokrāti visaktīvāk iestājās par dalību ES, tad Zviedrijā partija bija sašķēlusies.

Sabiedriskās domas aptaujas liecināja, ka kopš 1992. gada pavasara vairākums aptaujāto bija pret dalību ES. Ja kopš 1989. gada beigām un līdz 1990. gada decembrim zviedru atbalsts dalībai EK bija pieaudzis, sasniedzot 60–65 procentus, tad no 1991. gada oktobrim līdz 1992. gada martam tas pazeminājās par 15 procentiem, sasniedzot tikai 45 procentus. Savukārt iestāšanās pretinieku skaita ziņā bija vērojama pretēja tendence un 1992. gada marta to bija jau 35 procenti.⁵⁰ 1994. gada sākumā starpība negatīvo un pozitīvo attieksmi sāka sarukt un uz septembra vēlēšanu brīdi apmēram vienāds skaits aptaujāto bija par un pret iestāšanos, tomēr oktobra sākumā ES pretinieki atkal sāka gūt pārsvaru. Taču tas izsauca aizdevuma procentu un bezdarba pieaugumu un iespējamās negatīvās ekonomiskās sekas lika daļai vēlētāju pārskatīt savu viedokli.

⁴⁹ Skat. www.ess.uwe.ac.uk/genocide/reviewstr9.htm.

⁵⁰ Huldt, B. Sweden and European Community-building..., p. 123.

Zviedrijā bija ļoti augsta vēlētāju aktivitāte. Referendumā piedalījās 83,3 % balsstiesīgo vēlētāju. Salīdzinājumam var teikt, ka 1995. gada septembrī, kad vēlēja Eiroparlamenta deputātus no Zviedrijas, vēlēšanās piedalījās tikai 41,6 % vēlētāju, kas vispār ir ļoti zems skaitlis Zviedrijā, pie tam puse no 22 ievēlētajiem deputātiem paziņoja, ka ir pret dalību ES.⁵¹ Tas liecināja, ka referendumā iegūtais vairākums faktiski bija ļoti nestabils un politiskajām partijām nebija izdevies pārliecināt iedzīvotājus par to, ka dalība ES nāk par labu Zviedrijas interesēm. Arī sabiedriskās domas aptaujas pēciestāšanās periodā liecina par eiroskepticismu.

1988. gada rudenī Somijā veiktajā aptaujā par iespējamo dalību Eiropas Kopienā, 46 % aptaujāto vairāk vai mazāk atbalstīja šo viedokli, 12 % bija noteikti pret, bet 42 % nebija noteikta viedokļa. 1994. gada rudenī pirms referendumu piekritēju un pretinieku bija 40 %, bet to, kam nebija noteikta viedokļa – 19 %.⁵² Tādējādi dažu gadu laikā sabiedrības attieksme bija kļuvusi konkrētāka, taču pārsvarā palielinoties negatīvi noskaņoto skaitam. Un visa somu sabiedrība pirms referendumu bija sadalījusies divās apmēram vienādās nometnēs – ES dalības pretiniekos un piekritējos.

Somijā sabiedrības interešu grupas aktīvi sāka darboties tikai pirms referendumu. Pati iestāšanās ideja bija politiskās elites izvirzīta un balstīta visā pirmsiestāšanās periodā. Kā norāda somu autori, iedzīvotāji nebija pieraduši piedalīties ikdienas politisko jautājumu apspriešanās, tā bija pilnīgi jauna situācija somu sabiedrībai.⁵³ Aktīvāk mobilizējās “nē” grupas. Viens no apstākļiem, kādēļ ES piekritēji organizējās lēnāk, bija arī tas, ka tie uzskatīja, ka aktīva aģitācija par labu ES var dot gluži pretēju efektu.

1993. gada novembrī izveidojās Eiropas kustība Somijā. Kustība nodibināja arī atsevišķu sieviešu forumu, kā arī jauniešu un studentu organizāciju. Taču jāatzīmē, ka tā bija lielā mērā elites kustība. Centieni palielināt tās ietekmi, iesaistot kustības darbībā cienījamus

⁵¹ Sweden in the European Union. The Swedish Institute, March 1998. – www.si.se/infoSweden/.

⁵² Ekholm, P. No time to sleep on it. // The Fast Lane to Europe. Public information on the EU in Finland 1992–1997. – INFO On Europe series – 167c, 1998. – www.eurooppa-tiedotus.fi/english/pblctns/fastlane/index.html.

⁵³ Reimaa, M. Preparation for EU membership creates new ways of working. // The Fast Lane to Europe. Public information on the EU in Finland 1992–1997. – INFO On Europe series – 167c, 1998. – www.eurooppa-tiedotus.fi/english/pblctns/fastlane/index.html.

vecākās paaudzes politiķus, noveda pie tā, ka kustība tika uzskatīta par vecmodīgu un autokrātisku.⁵⁴

ES piekritēji bija visai neaktīvi. Tikai negatīvie sabiedriskās domas aptauju rezultāti 1994. gada augustā un septembrī lika mobilizēties un sākt aktīvāk darboties. Tuvojoties referendumam, Eiropas kustība Somijā uzsāka aktīvu aģitācijas kampaņu, kuras mērķis bija pirmām kārtām tie, kas nebija izdarījuši izvēli, un galvenās aktivitātes tika izvērstas visapdzīvotākajos valsts reģionos. Kustība atvēra kampaņas biroju ar 17 reģionālām filiālēm, darbojās arī vairāk nekā 100 vietēju komiteju. Kā uzskata paši kampaņas organizatori, tieši reģionālajām komitejām bija galvenā loma kampaņā un tās nodrošināja saikni ar plašu sabiedrību.⁵⁵ Eiropas kustība ne tikai organizēja diskusijas, bet arī publicēja un izplatīja dažādus materiālus, kā arī izlīmēja plakātus Helsinku metro un ievietoja sludinājumus TV un laikrakstos. Reklāmas kampaņa paņēma vairāk nekā pusi no organizācijas budžeta. Eiropas kustība arī visai plaši izmantoja masu medijus, kā piedaloties diskusijās, tā arī mēģinot ietekmēt un izglītojot TV raidījumu vadītājus. Jāatzīmē, ka Eiropas kustība centās distancēties no tradicionālā dalījuma valdības un opozīcijas partijās.

Referenduma pretinieku nometnē jumta organizācija bija Alternatīva ES (*Vaihtoehto EU*) – lielākā un ietekmīgākā ES dalības pretinieku kustība, kura aptvēra plašu alternatīvo kustību dalībnieku un dažādu politisko partiju pārstāvju loku.⁵⁶ “Nē” kampaņā piedalījās arī virkne mazāku kustību un grupu, kas rekrutējās pārsvarā no miera, solidaritātes un citu alternatīvo kustību veterāniem. ES pretinieki savā kampaņā priekšplānā izvirzīja suverenitātes, demokrātijas, drošības un labklājības valsts aizstāvēšanas problēmas. Taču tā ignorēja ļoti somiem ļoti svarīgo lauksaimniecības problēmu, ko gan kompensēja Lauksaimniecības ražotāju un mežu īpašnieku centrālās savienības dalība kampaņā. Alternatīva ES organizēja kampaņas autobusa braucienus Helsinku reģionā, kā arī diskusijas skolās. Protams, tika izmantoti arī plakāti, reklāmas sludinājumi utt.

⁵⁴ Martikainen, K. Civil movements slow to react.

⁵⁵ Martikainen, K. Civil movements slow to react.

⁵⁶ Martikainen, K. Civil movements slow to react.

Lai gan Alternatīvai ES bija tikai divi reģionālie biroji un galvenās aktivitātes notika Dienvidsomijā un Helsinkos, vislielākos panākumus tā guva laukos un reģionos. “Nē” kampaņas organizatori uzskatīja, ka iemesls bija masu informācijas līdzekļu pozitīvā attieksme pret dalību ES.⁵⁷ Gan ES piekritēji, gan arī pretinieki saņēma vienādu valsts finansējumu grantu formā un tie guva līdzekļus arī no privātiem avotiem. “Jā” kampaņa bija labākā stāvoklī, jo to atbalstīja somu rūpnieki un darījumu aprindas.

Neskatoties uz sabiedrisko kustību aktivitātēm, to ietekme sabiedrībā bija visai ierobežota. Saskaņā ar sabiedriskās domas aptauju, tikai 5–10 % no aptaujātajiem atzina, ka ir saņēmuši informāciju no ES atbalstītājiem vai noliedzējiem organizācijām.⁵⁸ Galvenais informācijas avots bija masu informācijas līdzekļi. Visumā masu kampaņā nemainīja sabiedrības viedokli par ES, taču tā izmainīja referendumu dalībnieku struktūru, un tam varēja būt noteicoša loma referendumā.⁵⁹

Viens no būtiskiem jautājumiem pirmsiestāšanās diskusijās bija jautājums par to, kā dalība ES ietekmēs nacionālo identitāti. Neskatoties uz to, ka visās kandidātvalstīs sabiedrības attieksmi visumā noteica jau stabili izveidojušās kultūras un teritoriālās atšķirības (starp centru un perifēriju, urbanizētiem un lauku apvidiem), kā arī ideoloģiskās atšķirības (starp labējiem un kreisām ideoloģijām), būtiska nozīme bija tam kā katra konkrētā nācija definēja savu identitāti attiecībā pret Eiropas Savienību. Tā somi savu identitāti definēja kā “eiropisku”, ar to saprotot rietumniecisku identitāti pretstatā austrumnieciskajai, krieviskajai identitātei un cenšoties distancēties no priekšstata par Somiju kā par “austrumu” sastāvdaļu.⁶⁰ Būtiska nozīme bija arī tam, ka Somija ir valsts, kurā sadzīvo dažādas kultūras un dažādas valodas, un somi ir iemācījušies gūt labumu no svešu kultūru ietekmes.⁶¹ Somijā, tāpat kā Norvēģijā (un arī Latvijā) par nacionālās identitātes pamatu tiek uzskatīts lauku dzīvesveids un tuvums dabai, tomēr nepieciešamība uzsvērt somu kultūras “rietumnieciskumu” izrādījās nozīmīgāks motīvs par bailēm no tradicionālo lauciniecko vērtību zuduma, pretstatā norvēģiem, kas sevi

⁵⁷ Martikainen, K. Civil movements slow to react.

⁵⁸ Martikainen, K. Civil movements slow to react. // The Fast Lane to Europe. Public information on the EU in Finland 1992–1997. – INFO On Europe series – 167c, 1998. – www.eurooppa-tiedotus.fi/english/pblctns/fastlane/index.html.

⁵⁹ Tiilikainen, T. The Finns are Pleased with their Membership in the EU, p. 20.

⁶⁰ Ingebritsen, C., Larson, S. Interest and Identity..., p. 217.

uztvēra drīzāk kā Eiropas perifēriju⁶² un neuzskatīja to par trūkumu. Savukārt zviedriem nacionālās identitātes izpausme daudz lielākā mērā nekā zemnieku dzīvesveids ir valsts stāvoklis starptautiskajā sistēmā, tās starptautiskā orientācija, tādēļ jautājums neieguva tādu asumu.⁶³

Līdztekus jau pieminētajiem argumentiem pret dalību ES, kas saistījās ar bažām par suverenitātes, demokrātijas mazināšanos, nacionālās identitātes zudumu, migrācijas palielināšanos, lauksaimniecības un vides stāvokļa pasliktināšanos, kurus varētu nosaukt par racionāliem argumentiem, tika izvirzīts arī ne mazums populistisku un dažkārt gluži absurdu argumentu. Jorgs Haiders televīzijas debatēs izteicās, ka Austrijas kanclers Francs Vranickis atbalsta Briseles masoņus. Austrijas televīzijā tika rādīts sižets par to, ka šokolādi var ražot, aizstājot kakao ar asinīm un ka Austrija kā ES dalībvalsts būs spiesta atļaut importēt šo produktu. Tika apgalvots arī, ka ūdens no Austrijas Alpiem tiks pārsūkņēts uz Spāniju, ka Austrijas zelta rezerves tiks pārvestas uz Briseli vai Frankfurti, ka Austrija tiks piespiesta būvēt atomelektrostacijas.⁶⁴ Liela daļa šāda veida informācijas bija publicēta tabloīdos. P. Luifs norāda, ka, atšķirībā no Ziemeļvalstīm, Austrijas masu informācijas līdzekļi bija stipri iesaistījušies referendumu kampaņā – kā par, tā arī pret iestāšanos.⁶⁵ Tomēr jāatzīmē, ka, piemēram, Somijā pastāv uzskats, ka referendumu kampaņu veda valdība un masu informācijas līdzekļi “pāri sabiedrības galvām.”⁶⁶

Tomēr emocionāli argumenti tika izteikti arī Zviedrijā – galvenokārt ar antikatalisku un antikapitalistisku, dažkārt arī pretvācisku ievirzi. Vismazāk šāda veida argumenti bija sastopami Somijā.

Kā atzīmē P. Luifs, mēģinājumi iebiedēt sabiedrību deva gluži pretēju efektu. Daudzi apgalvojumi bija tik pārspīlēti, ka tiem nevarēja ticēt. Arī Jorga Haidera Brīvības partijas

⁶¹ Ingebritsen, C., Larson, S. Interest and Identity..., p. 217.

⁶² Ingebritsen, C., Larson, S. Interest and Identity..., p. 217.

⁶³ Ingebritsen, C. Norwegian Political Economy and European Integration: Agricultural Power, Policy Legacies and EU Membership.// Cooperation and Conflict, – Vol. 30, No. 4, 1995, p. 350.

⁶⁴ Luif, P. On the Road to Brussels, p. 317.

⁶⁵ Luif, P. On the Road to Brussels, p. 317.

⁶⁶ Bonsdorff, K. The media's role in Finland's EU membership discussion. – www.valt.helsinki.fi/kvtok/1997/2591.htm.

darbība lika daudziem intelektuāļiem un kreisi noskaņotajiem, kas sliecās uz eiroskepticisma pusi, balsot tomēr par dalību ES.⁶⁷

Iedzīvotāju aptauju dati liecina, ka ir samērā maz faktoru, kuri bija kopīgi visām trīs kandidātvalstīm, raksturojot iedzīvotāju attieksmi pret ES. Visumā sievietes bija skeptiskāk noskaņotas pret ES nekā vīrieši. Pozitīvāka attieksme bija izglītotākiem cilvēkiem, kā arī cilvēkiem, kuri savā profesijā ieņēma augstākus amatus. Privātajā sektorā nodarbinātie bija nedaudz pozitīvāk noskaņoti Somijā un Zviedrijā. Tajā pat laikā partijas piederība noteica dažādās valstīs atšķirīgu nostāju. Kā jau tika norādīts, sociāldemokrāti un labējo partiju biedri visumā bija pozitīvi noskaņoti, bet galēji kreisās (komunistiskās) partijas kategoriski bija pret. Tajā pat laikā Zviedrijas sociāldemokrāti bija sašķēlušies šajā jautājumā, bet Austrijā konservatīvās Tautas partijas piekritēju vidū ir liels skaits zemnieku, tādēļ referendumā daudzi balsoja pret iestāšanos. Somijā un Zviedrijā tikai aptuveni 40 % Centra partiju piekritēji, kuru vairākums ir zemnieki, balsoja par iestāšanos (tomēr Zviedrijā, atšķirībā no Austrijas un Somijas, zemnieki vairākumā bija par iestāšanos ES). Austrijā un Zviedrijā vairākums Zaļās partijas piekritēju bija pret ES, Somijā – tieši otrādi. Reģionālās atšķirības balsojumā bija skaidri saskatāmas Zviedrijā un Somijā, kur reti apdzīvotajos Ziemeļu rajonos cilvēki bija negatīvi noskaņoti pret ES, taču tādas neparādījās Austrijā.

Somijas iedzīvotāju sadalījumu divās apmēram līdzīgās nometnēs – ES piekritējos un pretiniekos, kā norāda Peters Ekholms, noteica ne tik daudz attieksme pret ES kā tādu, cik iekšējās sadalījuma līnijas sabiedrībā, kas arī galvenokārt noteica referendumā iznākumu. ES jautājums atļāva “šīm divām atsevišķajām, bet apslēptajām pasaulēm iznākt dienas gaismā”.⁶⁸ Pirmā – ES piekritēju grupa bija gados jaunāki, izglītoti urbanizēti iedzīvotāji, kas optimistiski raugās nākotnē un pozitīvi uztver internacionalizāciju. šeit jāatzīmē, ka Austrijā un Zviedrijā jaunieši bija drīzāk negatīvi noskaņoti pret ES. Savienības pretinieku nometni veidoja pārsvarā vecāki un mazāk izglītoti cilvēki no retāk apdzīvotajiem valsts reģioniem, pie tam šīs grupas iedzīvotājiem

⁶⁷ Luij, P. On the Road to Brussels, p. 319.

⁶⁸ Ekholm, P. No time to sleep on it. // The Fast Lane to Europe. Public information on the EU in Finland 1992–1997. – INFO On Europe series – 167c, 1998. – www.eurooppa-tiedotus.fi/english/pblctns/fastlane/index.html.

piemita arī mazāka uzticība politiskajām partijām un politiskajai sistēmai un masu informācijas līdzekļiem.⁶⁹ Tādējādi informācijas plūsmas pieaugums pirmsreferenduma posmā nenoveda pie reālas attieksmes maiņas, jo runa patiesībā bija par pasaules uzskata atšķirībām. Acīmredzot, to ietekmēja arī somu mentalitāte, lēnā pielāgošanās izmaiņām. Kā norāda P. Ekholms, šis sadalījums palika spēkā arī pēc iestāšanās ES un ietekmē to, kā tiek vērtēta dalība šajā savienībā. Pirmā grupa tiecas uzsvērt pozitīvos aspektus, kamēr otrā – negatīvos. Tomēr sabiedriskās domas aptaujas parādīja arī, ka pirms referendumā vienas un tās pašas grupas atšķirīgi vērtēja dažādus jautājumus, sabiedriskā doma bija visai elastīga, kas arī noteica pozitīvo referendumā iznākumu.

Secinājumu par to, ka noteicošais faktors sabiedrības attieksmē bija nevis propagandas kampaņa, bet gan jau pastāvošās politiskās, sociālās, vecuma, dzimuma, izglītības, nodarbošanās un citas atšķirības, pilnībā var attiecināt arī uz Austriju un Zviedriju. Kā norāda Bū Hults, diskusijas par dalību ES izveidoja “modernistu koalīciju no “sistēmu” pārstāvošiem spēkiem – urbanizētiem, industriāliem un internacionālistiskiem – piedāvājot ekonomisku un “racionālu” Zviedrijas attiecību ar Eiropu risinājumu.”⁷⁰ Savukārt pretinieku nometni veidoja pret establišmentu noskaņoti grupējumi, kuru attieksmi noteica ideoloģija vai arī tendence izvirzīt priekšplānā tikai viena veida argumentus (piemēram, vides problēmas). Tomēr liela daļa politisko grupējumu skaidri neiekļāvās ne “racionālistu” ne arī “ideologu” kategorijā.⁷¹ Otrs faktors bija iedzīvotāju mobilizācijas līmenis, politiskās aktivitātes tradīcijas un formas. Zviedrijas un Somijas salīdzinājums liek izdarīt secinājumu, ka tur, kur iedzīvotāju politiskā aktivitāte ir augstāka un pastāv labi izveidojušās politiskās līdzdalības formas, kā tas bija Zviedrijas gadījumā, valdībai daudz grūtāk bija pārliecināt sabiedrību par izvēlēta kursa pareizību.

Zviedrijas sabiedrību interesēja, vai tiks saglabātas vairākas būtiskas tradīcijas. Piemēram, viens no galvenajiem jautājumiem bija par to, vai pēc iestāšanās tiks nodrošināta sabiedrības pieeja oficiālajiem dokumentiem, kuru nodrošina konstitucionālais Likums par preses brīvību, jo šāda noteikuma nav vairumā ES valstu.

⁶⁹ Ekholm, P. No time to sleep on it.

⁷⁰ Huldt, B. Sweden and European Community-building..., p. 128.

⁷¹ Huldt, B. Sweden and European Community-building..., p. 128.

šis jautājums tika īpaši atrunāts Zviedrijas iestāšanās līgumā ES.⁷² Tāpat arī svarīgs jautājums bija zviedru tradīcijas saglabāšana, saskaņā ar kuru pastāv brīva pieeja laukiem un mežiem. Arī vides standartu pazemināšanas iespēja satrauca iedzīvotājus. Tas viss liecina, ka zviedru sabiedrība pietiekami skaidri apzinājās, kas ir to interesējošie jautājumi, un tai arī izdevās arī panākt, ka tie tika ņemti vērā iestāšanās līgumā. Izdevās panākt arī to, ka gandrīz pusei Zviedrijas teritorijas tiek sniegta reģionālā palīdzība (lai gan uz to nav attiecināta palīdzība neattīstītajiem reģioniem).

Visās trijās aplūkotajās valstīs un arī Norvēģijā un Šveicē bija vērojama līdzīga tendence – ES piekritēju argumenti bija vispārīgāka rakstura un tiem bija drīzāk atbildes raksturs uz pretinieku uzbrukumiem, bet ES dalības pretinieku argumenti bija konkrētāki, agresīvāki un uzbrūkošāki. Ja runā par piekritēju un pretinieku nometnes sociālo sastāvu, neskatoties uz atšķirībām atsevišķās valstīs, uz tām visām var attiecināt secinājumu, kas ir izdarīts Zviedrijas gadījumā – piekritēju nometni vairumā veidoja politiskā elite un eksperti, kamēr pretinieku vidū dominēja “vienkāršie cilvēki” un arī daļa žurnālistu.⁷³ Acīmredzot, runa ir par noturīgu tendenci, kura izriet no Eiropas Savienības kā pārnacionālas savienības būtības un no pretrunas, kas neizbēgami pastāv jebkurā sabiedrībā starp valsts nacionālajām interesēm starptautiskajā līmenī un to uztveri atsevišķu sociālu slāņu un grupu un vispār iekšpolitiskajā līmenī.

Informēšanas stratēģijas un to efektivitāte

Visās kandidātvalstīs valdības visai ievērojamus līdzekļus izlietoja sabiedrības informēšanas kampaņām pirmsreferenduma periodā. Vismazāko summu atvēlēja Somija. 1993.–1994. gadā valsts budžetā ES informācijai bija atvēlēti 30,6 miljoni Somijas marku (pie tam tikai 0,8 miljoni no šīs summas tika izlietoti algām).⁷⁴ Norvēģija un Austrija šīm

⁷² Axbergus, H.-G. Public Access to Official Documents. // Current Sweden, no. 414, October 1996. – www.si.se/infoSweden.

⁷³ Hult, B. Sweden and European Community-building..., p. 123.

⁷⁴ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration. // The Fast Lane to Europe. Public information on the EU in Finland 1992–1997. – INFO On Europe series – 167c, 1998. – www.eurooppa-tiedotus.fi/english/pblctns/fastlane/index.html.

vajadzībām piešķīra aptuveni divreiz vairāk līdzekļu nekā Somija, bet Zviedrija četrreiz vairāk – 181 miljonu Zviedrijas kronu (aptuveni 130 miljonus somu marku).⁷⁵ Jāņem vērā, ka finansējumu šiem mērķiem piešķīra arī Eiropas Komisija. Acīmredzami, ka informēšanas kampaņām izlietoto līdzekļu apjoms nekorelē ar referendumu rezultātiem. Protams, ir jāņem vērā, ka informēšanas kampaņu mērķis nebija aģitēt par iestāšanos ES. To uzdevums bija sniegt iedzīvotājiem informāciju, lai viņi varētu apzināti izdarīt izvēli.

Piemēram, Somijā valsts iedalīja finansējumu (grantu formā) arī nevalstiskajām organizācijām. Gan “jā”, gan “nē” nometne katra saņēma pa 3, 65 miljoniem marku, bet organizācijas, kas nostājās neitrālā pozīcijā – 2,7 miljonus marku.⁷⁶ Jāatzīmē, ka jautājums par to, ko var uzskatīt par neitrālām organizācijām, izsauca strīdus.⁷⁷ Lai gan Eiropas Komisija Somijā finansēja informatīvu materiālu publikāciju un ES atbalstītāju referendumu kampaņu un uzturēja ar šīm grupām ciešus kontaktus, EK atklāti neiesaistījās kampaņā.

Informēšanas kampaņas organizācijā no Latvijas viedokļa visnoderīgākā ir Somijas pieredze, jo gan sabiedrības sagatavotības pakāpe, gan informēšanas formas zināmā mērā saskan ar Latvijas pieredzi.

Referendums par iestāšanos ES Somijā bija tikai otrais tās vēsturē – kopš 1931. gada. Somijas konstitūcijā tikai 1987. gadā tika pieņemts likums, kas nosaka referendumu realizācijas kārtību. Sakarā ar referendumu par dalību ES tika pieņemts īpašs likums, kas pieļāva tikai divu veidu atbildes – “jā” vai “nē”. Balsotājiem nebija dota iespēja nepiekrīst abām izvēlēm, lai gan šādu iespēju paredzēja 1987. gada likums.⁷⁸ Somijas tautai un valsts administrācijai referendumu rīkošana bija gluži jauna pieredze, un tā prasīja arī gluži jaunu pieeju sabiedrības informēšanai.

Kā atzīst viens no sabiedrības informēšanas kampaņas vadītājiem Pasi Natri, līdz 1994. gada referendumam, valsts administrācija bija paradusi informēt galvenokārt masu mēdijus un interešu grupas. Bez galvenā informācijas avota – masu informācijas līdzekļiem – informāciju izplatīja arī skolas un bibliotēkas. Lielākā daļa iedzīvotāju

⁷⁵ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration.

⁷⁶ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration.

⁷⁷ Martikainen, K. Civil movements slow to react.

nonāca kontaktā ar ierēdniecību tikai jautājumos, kas skāra viņu personīgo dzīvi. Tādēļ cilvēki sākumā šķita diezgan dīvaini, ka informēšanas kampaņas vadību uzņemas Somijas Ārlietu ministrija un ka tā “izgāja ielās”. Pieredzes referenduma organizēšanā un sabiedrības informēšanā nebija ne tikai valsts administrācijai, bet arī masu medijiem, nevalstiskajām organizācijām, politiskajām partijām, interešu grupām un izglītojošām iestādēm.⁷⁹

Somijas valdības organizētajai informēšanas kampaņai bija divi uzdevumi: 1) piegādāt faktisko informāciju masu medijiem un citiem informācijas devējiem; 2) informēt balsotājus par tiem jautājumiem, kuri netika aplūkoti masu informācijas līdzekļos vai arī interesēja šaurākus sabiedrības slāņus. Tādējādi sabiedrības informēšana tika uzskatīta nevis par alternatīvu masu medijiem, bet gan par papildinošu instrumentu.⁸⁰ Tika pieņemts, ka informācijai jābūt cik vien iespējams faktiskai, aptverošai un nepartijiskai. Valdības sniegtās informācijas mērķis bija “nevis veidot sabiedrisko domu, bet sniegt informāciju, kas atvieglotu sabiedrības diskusiju.”⁸¹ Pēdējais uzdevums gan bija grūti savienojams ar to apstākli, ka valdība bija ieinteresēta pozitīvā referenduma iznākumā.

Tika izveidotas vairāk nekā 30 komitejas un darba grupas, kurās bija iekļauti politisko partiju, interešu grupu un akadēmisku organizāciju pārstāvji. Tika izvirzīts princips, ka katrai valdības organizācijai ir jānodrošina informācija par ES tās kompetences sfērā, tādējādi tam bija jā sagatavo ceļš normālai procedūrai, darbojoties Eiropas Savienībā. Tomēr galvenā atbildība bija uzlikta četrām organizācijām – Ārlietu ministrijas Ārējo ekonomisko attiecību departamentam bija jāgādā par materiālu piegādi katru dienu izdodamajiem preses biļeteniem; ĀM Prese un kultūras departamentam bija jāatbild par plašas sabiedrības informēšanu. Premjerministra kancelejas un Valsts padomes Informācijas grupas uzdevums bija sadalīt palīdzību nevalstiskajām organizācijām. Tieslietu ministrijas uzdevums bija nodrošināt tehnisko informāciju saistībā ar

⁷⁸ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration.

⁷⁹ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration.

⁸⁰ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration.

⁸¹ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration.

referendumu. Visu valdības informācijas darbu koordinēja ES Informācijas grupa, kuru vadīja ĀM valsts sekretārs Veli Sundbeks.⁸²

1993. gada februārī ĀM Preses un kultūras departamentā tika nodibināta Eiropas integrācijas informācijas grupa. Tā atvēra informācijas centrus visos valsts reģionālajos centros, kā arī Stokholmā (pavisam 20). Grupā līdz referendumam bija nodarbināti kopumā 80 cilvēki. Grupa bija sadalīta divās daļās – informācijas dienests un sabiedriskais dienests. Informācijas dienests vāca informāciju, apzināja interešu grupu vajadzības un publicēja materiālus, bet sabiedriskais dienests izplatīja materiālus un atbildēja uz iedzīvotāju jautājumiem.⁸³ Somijas Eiropas integrācijas informācijas grupa piedalījās arī gadatirgos un publiskos pasākumos. 1994. gada jūnijā – septembrī valsti apbraukāja “Eiropas autobuss”. Trīs ceturtdaļās municipālo bibliotēku tika iekārtoti informācijas stendi un Informācijas grupa tos regulāri apgādāja ar materiāliem. 1994. gadā katrā pasta nodaļā varēja dabūt pamatinformācijas brošūru par ES. Grupa izplatīja vairākus simtus dažādu informācijas materiālu, no tiem 40 bija pašas grupas izveidotie materiāli. Bez tam, tuvojoties referendumam, TV tika reklamēta grupas darbība. Reklāmās piedalījās aktieri no populārās ziepju operas par laucinieku dzīvi “Metsolat”. Reklāmas sludinājumi tika publicēti arī vietējā un reģionālajā TV un presē.

Nenoliedzami, šī informācijas kampaņa bija noderīga tajā ziņā, ka tā ieviesa Somijas politiskajā dzīvē un sabiedrības un ierēdniecības attiecībās jaunas pieejas. Tomēr, kā jau tika norādīts iepriekš, neskatoties uz veiksmīgo organizāciju, informācijas kampaņas ietekme aptvēra tikai nelielu elektorāta daļu. Acīmredzot iemesls ir meklējams kā darba formās, tā arī tajā apstākļi, ka ES institūciju uzbūve un darbība ir visai komplicēta un vidusmēra iedzīvotājam nav ne vēlēšanās, ne arī pacietības, ne arī nereti pietiekami daudz izglītības, lai izprastu šos jautājumus.

Informācijas kampaņu vājais punkts visās valstīs bija tas, ka to mērķis tika definēts kā bezpartijiskas un neitrālas informācijas sniegšana, kas dotu iespēju apzināti izdarīt izvēli. Taču tā kā ar informēšanas kampaņu nodarbojās valdības un materiālus tai piegādāja un

⁸² Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration.

⁸³ Natri, P. EU referendum – a challenge for the state administration.

daļēji finansēja Eiropas Komisija, tad sabiedrība to uztvēra lielā mērā kā daļu no aģitācijas par iestāšanos ES. Respektīvi, attieksmi pret informēšanas kampaņu un tās efektivitāti lielā mērā noteica iepriekš izveidojusies attieksme pret valdību un pret iestāšanos ES.

Secinājumi

Politiskās elites dotajam integrācijas impulsam ir ierobežojumi, ko skaidri parādīja Dānijas, Norvēģijas un Zviedrijas referendumu. Ja dažkārt šie ierobežojumi izriet no pārvaldāmiem faktoriem – sabiedrības informēšanas stratēģijas utml., tad daudzos citos ir grūti ietekmējami, jo sakņojas būtiskās ekonomiskās attīstības, politiskās tradīcijas un mentalitātes slāņos.

Noteicošā loma sabiedrības attieksmes veidošanā ir institūcijām, kuras pārstāv sabiedrības plašāko un ietekmīgāko slāņu intereses, sabiedrības politiskās līdzdalības formām un līmenim un sabiedrībā pastāvošajām sadalījuma līnijām, kuras nosaka vecuma struktūra, izglītības līmenis, nodarbošanās. Politiskās partijas vadījās no apsvērumiem par valsts politisko lomu Eiropā. Biznesa un arodorganizācijas atspoguļoja to slāņu motivāciju, kurus tās pārstāvēja – lielais business un arodbiedrības, kuras veidoja to ekonomikas nozaru darbinieki, kas bija iesaistīti globālajā ekonomikā, atbalstīja iestāšanos ES, turpretim uz iekšzemes patērētāju orientētais business un arodbiedrības bija pret dalību. Aplūkotajās valstīs institūcijas, kurām bija noteicošā loma iedzīvotāju attieksmes veidošanā, bija atšķirīgas. Austrijā tās bija politiskās partijas un uzņēmēju organizācijas. Zviedrijā lielākās un ietekmīgākās politiskās partijas, arodbiedrības un uzņēmēju organizācijas, Somijā politiskā un biznesa elite. Tas, ka, piemēram, Zviedrijā ietekmīgākā un lielākā politiskā partija – sociāldemokrāti un to atbalstošās arodbiedrības lielā mērā bija sašķēlušās, noteica to, ka valdībai nācās pielikt visai lielas pūles, lai mēģinātu sabiedrību pārliecināt par ES integrācijas nepieciešamību. Somu tradicionālā uzticība politiskajai elitei mazināja negatīvo efektu, kuru varētu dot samērā zemais uzticības līmenis politiskajām partijām.

Latvijas sabiedrība dažos aspektos vislabāk ir salīdzināma ar Somijas 90. gadu pirmās puses sabiedrību, jo, salīdzinot, ar Austriju un Zviedriju tajā bija zemāks uzticības līmenis politiskajām partijām, vienlaikus pastāvot samērā augstam atsevišķu politiskās elites pārstāvju prestižam, kā arī salīdzinoši mazattīstītām politiskās līdzdalības tradīcijām. Valdībai bija vieglāk pārliecināt Somijas sabiedrību tādēļ, ka tā nebija pieradusi piedalīties politiskās stratēģijas jautājumu izlemšanā, nebija izveidojušās sabiedrības aktivitātes organizatoriskās formas un paradumi. Tas varētu uzvedināt uz domu, ka politiski difūzā sabiedrībā, kāda lielā mērā ir Latvijas sabiedrība, ir vieglāk ar masveida pārliecināšanas kampaņas palīdzību panākt pozitīvu referendumu iznākumu. Tomēr šāda taktika varētu dot vēlamo iznākumu tad, ja pirmsiestāšanās process ir īss un sabiedrībā nav izstrādājušies noturīgi negatīvie stereotipi. Tā kā Latvijā laika posms no lēmuma pieņemšanas par eventuālu dalību ES līdz uzņemšanai ir visai garš, var izveidoties visai noturīgi stereotipi un nav garantijas, ka valdības pirmsreferenduma kampaņa būs sekmīga. Kā liecina Norvēģijas un Šveices gadījums, nostabilizējušos negatīvo sabiedrības nostāju nespēja lauzt pat tas, ka par iestāšanos bija lielākās politiskās partijas. Pie tam jāņem vērā arī tas, ka arī pozitīva iznākuma gadījumā pastāv briesmas, ka atbalsts ES pēc iestāšanās ātri zudīs un valdībai nāksies saskarties ar sabiedrības pieaugošu skepsi un vilšanos politiskajā elitē, kas var ietekmēt kā valsts iekšpolitisko stabilitāti, tā arī stipri apgrūtināt valsts darbību Savienības ietvaros.

Būtiska loma ir atšķirībām politiskās elites un plašākas sabiedrības motivācijā. Politiskā elite, izdarot izvēli par labu ES, būtisku lomu iedalīja drošības apsvērumiem. Savukārt plašākas sabiedrības uztverē šim momentam nebija tik lielas nozīmes, izņemot Somiju. Plašākai sabiedrībai svarīgāk bija kādi būs konkrētie ieguvumi – bezdarba samazināšanās, dzīves līmeņa pieaugums, ekonomiskās aktivitātes palielināšanās. Lai gan Latvijas sabiedrībā drošības apsvērumiem tradicionāli ir lielāka loma nekā aplūkotajās valstīs (izņemot Somiju), tomēr sabiedriskās domas aptaujas, izteikumi masu informācijas līdzekļos, eiroskeptiķu argumentācija parāda, ka Latvijas sabiedrību arī visvairāk interesē tieši tas, kā konkrēti katru cilvēku ietekmēs dalība ES, ko no tās varēs iegūt praktiski. Ja šādi pārliecinoši argumenti netiks atrasti, eiroskeptiķu argumentācija, kuru pastiprina pieaugošā izpratne par ES integrācijas ēnas pusēm (kuras gan nereti ir

drīzāk globalizācijas un internacionalizācijas procesa, nevis tieši ES integrācijas sekas) un ekonomisko grūtību izraisītā depresija un negatīvisms, ņems virsroku. šajā sakarā būtu svarīgi izveidot t.s. “neērto” jautājumu reģistru. Tas ir svarīgi ne tikai tādēļ, lai prastu tos izskaidrot sabiedrībai, bet arī – un galvenokārt, – lai definētu valsts politiku un nostāju šajos jautājumos.

Samērā grūti ir piemērot Latvijas situācijai apsvērumus par sabiedrības informēšanas kampaņu efektivitāti aplūkotajās valstīs, jo šīs kampaņas noritēja samērā īsu laiku. Bez tam jāņem vērā, ka sabiedrības informēšanas kampaņas netika uzlūktas par valdības propagandas kampaņas sastāvdaļu, to mērķis bija sniegt objektīvu un nepartijisku informāciju. Protams, valdības (un Eiropas Komisijas) dalība kampaņā radīja aizdomas eiroskeptiķos, ka patiesībā sabiedrības informēšana ir tikai valdības propagandas kampaņas sastāvdaļa. Acīmredzot, Latvijas situācijā sabiedrības informēšanas stratēģijas mērķim ir jābūt, pirmām kārtām, skolēnu izglītošanai, lai viņi izprastu ES darbības principus un, otrām kārtām, tai ir jāsniedz specifiska informācija atsevišķām iedzīvotāju grupām, lai tās apzinātos iespējas, kuras sniedz dalība ES un prastu tās izmantot.

No Austrijas, Somijas un Zviedrijas pieredzes izriet, ka noteicošā loma sabiedrības attieksmes veidošanā bija ietekmīgāko politisko un ekonomisko organizāciju un grupējumu – politisko partiju, arodbiedrību un profesionālo organizāciju, uzņēmēju savienību nostājai. Latvijas gadījumā tas norāda uz ļoti svarīgu problēmu – institucionālās sistēmas vājumu. Institūcijas, kas stāv starp pilsoni un valsti, ir vājas un to ietekme visai ierobežota.

Tomēr ne tikai institucionālās sistēmas vājums, bet arī Latvijas ekonomikas joprojām vājā konkurētspēja ES ir otrs būtisks negatīvais faktors. 1994. gada referendumos ekonomiskiem apsvērumiem un ekspektācijām bija svarīga loma. Lielā mērā tieši uzņēmēju savienību un arodbiedrību ieinteresētība integrācijā un šo organizāciju lielā ietekme sabiedrībā noteica pozitīvu referendumu iznākumu. Latvijā daudzu institūciju, kuras pretendē uz to, ka tās pārstāv būtisku sabiedrības slāņu intereses vai kurām ir lielāka vai mazāka ietekme sabiedrībā, attieksme pret ES ir negatīva, svārstīga vai nenoteikta, kas lielā mērā izriet no tā, ka uz eksportu un pasaules tirgu orientētais ekonomikas sektors joprojām ir samērā vājš, bet biznesa aprindās un sabiedrībā

ietekmīgas ir ne tik daudz ekonomiskās ekspansijas, cik protekcionisma noskaņas. Augstākminēto faktoru negatīvo ietekmi lielā mērā var mazināt drošības apsvērumi un vēsturiskajā pieredzē balstītie argumenti, taču ar tiem var izrādīties par maz. Acīmredzot, vairāk uzmanības būtu jāpievērš tam, lai konkrētām sociālajām un ekonomiskajām grupām saprotami un objektīvi izskaidrotu, vai iestāšanās ES izmainīs to sociālekonomisko situāciju un kādā veidā, kā arī, lai parādītu, ko tā dos valstij (un līdz ar to tās iedzīvotājiem nākotnē kopumā) īstermiņa, vidēja termiņa un ilgtermiņa perspektīvā.

Mentalitāte, tradīcijas, vēsturiskā pieredze, ir ļoti svarīgi faktori sabiedrības attieksmes veidošanā. Lai gan tie mainās, taču daudz lēnāk nekā ekonomiskā vai drošības situācija. Bailes no kultūras sagraušanas un globalizācijas tendenču pieauguma, apkārtējās vides degradācijas, etniskās identitātes zuduma depopulācijas un migrācijas rezultātā ir svarīgi ES pretinieku argumenti. Attieksmi pret ES ietekmē arī radikālisma un ekstrēmisma izplatība, bet tā var arī to provocēt. Tajā pat laikā katram no šiem faktoriem bija atšķirīga loma aplūkotajās valstīs. Sabiedrības attieksmi nosaka dažādu faktoru un apstākļu kombinācija, taču dažiem no tiem katrā konkrētā gadījumā ir noteicošā loma sabiedriskās domas veidošanā. Tā somu bažas par tradicionālā dzīvesveida sagraušanas internacionalizācijas rezultātā mazināja bailes tikt uzskatītiem par “austrumniekiem” un no tā izrietošā vēlme nokļūt tuvāk Eiropas “centram”. Tajā pat laikā norvēģi bija apmierināti ar savu perifēro situāciju un viņu attieksmi pret ES daudz vairāk ietekmēja bailes no migrācijas un svešu kultūru dominances, kas varētu sagraut tradicionālo norvēģu dzīves veidu.

Tajā pat laikā Austrijas, Somijas un Zviedrijas pieredze parāda, ka populistiskie un absurdie dažādi šķietamie marginālie argumenti pret dalību ES visai maz ietekmēja sabiedrības nostāju un dažkārt pat deva iecerētajam gluži pretēju efektu. Taču jāņem vērā, ka minēto valstu valdības prata pietiekami skaidri un pārlicinoši formulēt savu nostāju un argumentus. Pie tam referendumu kampaņā tā beigu posmā aktīvi iekļāvās (īpaši Austrijā) sabiedrībā pazīstami cilvēki, kas aģitēja par dalību ES. Taču šādiem argumentiem var būt svarīga loma, ja valdība neprātīs skaidri formulēt savu viedokli.

Jāņem vērā arī populisma un labēji radikālo tendenču pastiprināšanās ES dalībvalstīs, kas ietekmē arī līdzīgi tendētus grupējumus Latvijā.